

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut
Kirjanduse ja teatriteaduse osakond

Lydia Raadik
Alkoholi tähendus Mihkel Muti loomingus
Bakalaureusetöö

Juhendaja Johanna Ross

Tartu 2013

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Alkoholitarbimine kui kultuurirituaal	5
1.1 Alkoholitarbimise kultuuridevaheline ühisosa	5
1.1.1 Alkohol ja sugu	6
1.1.2 Joomiskohad	7
1.2 Alkohol Eesti kontekstis	8
1.3 Alkoholi kujutamine kirjanduses	10
1.3.1 Mihkel Mutt ja Peeter Sauter	11
1.3.2 Alkoholist Mihkel Muti loomingus	12
2. Alkoholi tähendus inimtüüpide eristamisel	14
2.1 Peategelaste joomiskombed	15
2.1.1 Fabian kui „ideoloog”	16
2.1.2 Victor, Erlend ja Juhan kui Fabiani „õpilased”	20
2.2 Meeste ja naiste joomiskommete võrdlus	22
2.2.1 Erlend ja Reet romaanist „Keerukuju”	24
2.2.2 Lutrin ja Malka romaanist „Kallid generatsioonid”	27
2.2.3 Fabian ja Ruta romaanist „Progressiivsed hiired”	29
3. Joomise koha ja aja tähenduslikkus	32
3.1 Muutused kõrtsides	34
3.2 Muutused kõrtsides, mille prototüübiks on KuKu Klubi	36
Kokkuvõte	39
Allikad	42
Summary	44

Sissejuhatus

„Hingamise kõrval on joomine üks inimese kõige põhilisemaid tegevusi” (SIRC 1998: 1). Paljudes keeltes, sealhulgas inglise keeles seostatakse sõna „jook” (*drink*) alkoholi joomisega (Mandelbaum 1965: 281). Eesti keeleski on täheldatav selline konnotatsioon, kuid Mihkel Muti loomingus saab sellise subjektiivse tähenduse ennekõike sõna „jooma”. Kuigi Muti täiskasvanutele mõeldud ilukirjandust läbib alkoholiteema ja ta on ka ise selle kultuurilist olulisust märkinud, siis ei ole seda varem põhjalikult uuritud. Retseptisioon on sellele küll tähelepanu pööratud, kuid mitte üldistavalt.

Valisingi uurimiseks Mihkel Muti loomingut, kuna alkoholi kujutamise tähenduslikkust selles ei ole veel käsitletud. Töö eesmärgiks on uurida, millised tähendused alkoholil Muti loomingus on. Esimeses peatükis „Alkoholitarbimine kui kultuurirituaal” annan ülevaate alkoholitarbimise kultuuridevahelisest ühisosast, mis on nähtavad ka Eesti kontekstis. Joomisharjumused iseloomustavad kultuuri üldiselt (Mandelbaum 1965: 283) ja eesti kultuuriruumile omane ilmneb ka Muti teostes.

Paljud alkoholi käsitlevad tekstid tegelevad purjujäämisega ja sellega, et alkohol mõjub tervisele halvasti. Ka Muti loomingus on seda kujutatud, aga mina sellele ei keskendu, sest püüan kirjeldada alkoholi tähendust kirjandusteostes, mitte moraliseerida. Seetõttu olen The Social Issues Research Centre'i 1998. aasta aruandest „Joomise sotsiaalsed ja kultuurilised aspektid” (*Social and Cultural Aspects of Drinking*) välja toonud alkoholitarbimisega seotud kultuuridevahelise ühisosa olulisemad tunnused. Samuti olen kasutanud David G. Mandelbaumi 1965. aastal ilmunud uurimusartiklit „Alkohol ja kultuur” (*Alcohol and Culture*) ja Paul Manningi 2012. aastal ilmunud teost „Jookide ja joomise semiootika” (*Semiotics of Drink and Drinking*). Kultuuridevahelise ühisosa tunnused esinevad ka eestlaste kommetes. Ene Palo jt „Alkoholiga seotud suremuse kontrastid Eestis: Haridus ja rahvuskuuluvus” ja Satu Helakorpi jt „Alkoholi tarbimine Eestis ja Soomes: Finbalti uurimus 1994–2006” on küsitluste põhjal läbi viidud uurimused suremuse kohta alkoholi tägajärjel, kuid muuhulgas avalduvad neis alkoholitarbimisele omased tunnused Eestis. Samas on need tunnused iseloomulikud ka joomisele Muti loomingus.

Alkoholist kirjutavate kirjanike puhul kiputakse võrdlema kirjanike endi joomisharjumusi nende loomingus esinevaga. Ashley Yarbrough Oliphanti 2007. aasta uurimus „Hemingway segatud joogid: Uurimus alkoholi mitmekesisest esitamisest autori kaanonis” (*Hemingway's Mixed Drinks: An Examination of the Varied Representation of Alcohol Across the Author's Canon*) leiab, et kuigi alkoholi rolli kirjaniku elus ei saa eirata,

siis sellest ei tohiks uurimisel lähtuda. Mihkel Mutti aga ei peetagi alkohoolikuks, kuigi ta kirjutab oma loomingus alkoholiteemast väga palju. Vaatlen teda võrdluses Peeter Sauteriga.

Teises peatükis „Alkoholi tähendus inimtüüpide eristamisel” vaatlen, kuidas joomiskombed Muti tegelasi iseloomustavad ja neid eristavad. Muti põhiliseks tegelaseks on kultuuri- ja vaimuinimene, meesintellektuaal, kelle eluviisile omasena Mutt alkoholitarbimist kujutab. Muti loomingus on märkimisväärne vastanduste kujutamine: Tallinn-Tartu, linn-maa, mees-naine jne. Nii leidub kultuuri- ja vaimuinimeste kõrval ka „tavakodanikke”, kelle joomistavad vaimuinimeste omadest erinevad.

„Kusagil joodi alati, pole olnud, et kusagil poleks joodud” (Mutt 1980: 71). See lause iseloomustab Mihkel Muti loomingut, sest kõikides tema täiskasvanutele mõeldud proosateostes on kujutatud alkoholitarbimist, mistõttu olen arvesse võtnud neid kõiki. Aga kuna üldiselt kujutab Mutt üsna ühesuguseid teemasid ja tegelasi, siis olen kasutanud teema piiritlemiseks erinevatest teostest näiteid, mille põhjal saab alkoholi tähendust Muti loomingus üldistada. Muti teoseid on võimalik jaotada mõtteliselt kaheks: ühed on kaheksakümnendatel kirjutatud: jutustustekogu „Fabiani õpilane” (1980) ning romaanid „Hiired tuules” (1982), „Keerukuju” (1985) ja „Kallid generatsioonid (1986). Teised on alates nullindatest kirjutatud romaanid „Progressiivsed hiired” (2001) „Kõrtsikammija” (2005) ja „Kooparahvas läheb ajalukku” (2012) ning novellikogu „Siseemigrant” (2007). Üheksakümnendatel kirjutas Mutt ilukirjandusest rohkem publitsistikat, ainsana sellest perioodist vaatlen romaani „Rahvusvaheline mees” (1994), milles küll alkoholi eriti ei tarbita, kuid mille peategelane Fabian on Muti loomingus oluline. Mutt kujutab vaimuinimestele omast elu, uuemates teostes sellele lisaks ka nende elu muutumist Eesti taasiseseisvumise järel.

Kolmandas peatükis „Joomise koha ja aja tähenduslikkus” vaatlen Muti loomingus kujutatud erinevaid joomiskohti. Eesti ühiskonnas toimunud võimuvahetuse tõttu on tähenduslikud nii joomise koht kui aeg. Vaatlen, millised muutused on joomiskohtades aja jooksul toimunud ja mida see Muti tegelaste elus muudab.

1. Alkoholarbimine kui kultuurirituaal

David G. Mandelbaumi 1965. aastal ilmunud uurimusartiklist selgub, et „enne seda, kui mees jõuab tassi tõsta, liituvad sellega igasugused kultuurilised määratlused: milline jook tassis on, kui palju seda juuakse, miks ta jooma hakkab, kas see rõõmustab või kurvastab teda” jne. (Mandelbaum 1965: 282.) The Social Issues Research Centre’i aruandes „Joomise sotsiaalsed ja kultuurilised aspektid” on muuhulgas Mandelbaumi artiklit kasutatud ning sealt ilmnevad tulemused kattuvad teistest tekstidest leituga. Järgnevalt toon välja alkoholarbimise kultuuridevahelise ühisosa olulisemad tunnused, mis haakuvad Eesti konteksti ja Muti loomingule omasega.

1.1 Alkoholarbimise kultuuridevaheline ühisosa

The Social Issues Research Centre’i aruandes „Joomise sotsiaalsed ja kultuurilised aspektid” on tekstide analüüsiks kasutatud fenomenoloogilist lähenemist, kuna see võimaldab joomiskäitumise objektiivset uurimist paremini kui probleemile orienteeritud lähenemine. Fenomenoloogiliselt analüüsides uurimistulemusi kirjeldatakse, nende põhjuseid ei oletata. Probleemile orienteeritud lähenemisega pakutakse lahendusi, aga need pole selle aruande eesmärk, kuna ei keskenduta alkoholi tervist kahjustavale omadusele, vaid alkoholarbimise kultuuridevahelisele ühisosa tunnustele. Alkoholi sotsiaalsetele ja kultuurilistele aspektidele keskenduvatest kirjandusülevaadetest ja -kokkuvõtetest välja tulnud põhilisi üldistusi saab käsitleda kui sotsiokultuurilisi fakte joomise kohta. (SIRC 1998: 3–6.)

„Kõikides kultuurides on joomine reguleeritud seadustega, mis sätestavad, kes võib juua, kui palju ja mida, millal, kuidas, millises kontekstis, millise mõjuga” jne. Nende reeglite ja normide iseärasused iseloomustavad väärtuseid, hoiakuid ja uskumusi riikides, kus need kehtivad. Ent igas riigis on olemas ka alkoholarbimise kirjutamata reeglid, milles on märkimisväärsed kultuuridevahelisi sarnasusi ja konstante. „Analüüsis ilmneb neli peaaegu ülemaailmset konstanti: üksinda joomise keeld, sotsiaalsuse nõue, tarbimise ja käitumise sotsiaalne kontroll, naiste ja alaealiste joomise piirangud.” Kirjutamata reeglitel on inimeste alkoholarbimisele suurem mõju kui seadusandja kehtestatud reeglitel. (SIRC 1998: 7.) Seaduses ei ole kirjas, et üksinda juua ei tohi, ometigi suhtub ka Muti oma loomingus sellesse ironiliselt.

Alkoholi seostatakse peo, spontaansuse ja muuga, mille vastandiks on töö. Alkoholi väärtuseks peetakse enim seda, et alkohol pakub võimaluse lõõgastuda ja olla seltskondlik. Alkoholi kasutatakse ka sündmuste pühitsemisel. Alkoholiga tähistatakse nii suuremaid sündmusi nagu sünnid, sünnipäevad, abiellumine ja surm kui ka väiksemaid nagu palgatõus,

ametikõrgendus, soolaleivapidu või pensionile jäämine. (SIRC 1998: 29–31.) Muti loomingus tähistatakse samuti sündmuseid alkoholiga, aga juuakse ka niisama lõõgastuseks. Muti tegelastele on omane seltskondlik joomine.

Joomistavadega loovad inimesed muuhulgas endale sobivaid ideaalseid maailmu (SIRC 1998: 27). Selleks kasutatakse igas ühiskonnas sümboolsete vahenditena ka alkoholiseid jooke. „Analüüsist tuleb välja neli kultuuridevahelist alkoholsete jookide sümboolset kasutust: sotsiaalsete olukordade või sündmuste olemuse määratleja, sotsiaalse staatuse näitaja, kuuluvuse määraja, sugudevaheline eristaja.” (SIRC 1998: 8.) Muti loomingust ei ilmne, et joogi valik näitaks tegelase staatust, küll aga võib see määrata kuuluvuse mõnda gruppi või eristada sugusid.

„Joogid on liigitatud sotsiaalsete tähenduste järgi ja jookide liigitust on kasutatud sotsiaalse maailma defineerimiseks.” Jooke kasutatakse sündmuse olemuse määratlemiseks. Nii on paljudes lääne kultuurides tähistamise sünonüümiks šampanja. Veini peetakse paljudes kultuurides hea maitse näitajaks. Joogi valik võib samuti olla kuuluvuse näitamine mingisse kindlasse rühma, generatsiooni, klassi, hõimu, subkultuuri või rahvusesse, millega võetakse omaks ka nendega seotud väärtused, hoiakud ja uskumused. (SIRC 1998: 22.) Mõned joogid on Muti teostes omasemad kindlatele sündmustele, nagu vein näituse avamisel.

Eelnevad alkoholitarbimise kultuuridevahelise ühisosa tunnused on nähtavad ka Mihkel Muti loomingus, aga alljärgnevalt vaatlen eraldi alapeatükkides valdkondi, mis ilmnevad Muti teostes eriti tähenduslikult: joomise soolised erinevused ja joomiskohad.

1.1.1 Alkohol ja sugu

Mees- ja naistegelaste joomisharjumuste erinevused Mihkel Muti loomingus lähevad üldiselt kokku kultuuridevahelises uurimuses leitud joomise soolise erinevuse tunnustega. The Social Issues Research Centre'i aruandes „Joomise sotsiaalsed ja kultuurilised aspektid” on täheldatud, et enamikus ühiskondades on alkoholi peetud pigem sobivaks meestele ja naiste joomisel on paljudes kultuurides vähemalt mõni piirang. Alkoholitarbimist piiravad reeglid peegeldavad selle kultuuri väärtushinnanguid, hoiakuid ja norme. „Joomine on kultuuri „rees” ja vastupidi: enamik kultuuri aspekte on joomistegevuse „rees”, seepärast peegelduvad meeste ja naiste vahelised suhted ning mehelikkuse ja naiselikkuse tajude ka joomistavad.” Mehelikkuse ja naiselikkuse mõiste tähendus ning meeste ja naiste vahelised suhted on kultuuriliselt erinevad ja isesugused on reeglidki, mis naiste ja meeste joomist reguleerivad. (SIRC 1998: 20.)

Kõige laiemalt levinud eristusviis ongi jooke soopõhiselt liigitada. „Peaaegu kõikides ühiskondades tehakse vahet „mehelike” ja „naiselike” jookide vahel, isegi kui muud

eristamist ei leidu.” (SIRC 1998: 24.) Ka Paul Manning eristab neid oma teoses „Jookide ja joomise semiootika”. Ta märgib, et naiste joogid on markeeritud kui „naiste” joogid, kuid meeste joogid on markeerimata. „Naiselikud” joogid on segatud ehk segujoogid, aga „mehelikud” ei ole. Esimestel on naljakad või provokatiivsed nimed ning need on eredavärvilised ja magusad, teistel on kirjeldav nimi, tume värvus ja need pole magusad. (Manning 2012: 5.)

Tihti jätavad mehed naise joomisrituaalidest välja selleks, et kindlustada oma võimu nende üle või ka selleks, et eraldada joomist naise domineeritud kodusest alast. Mõned naised joovad kodus keskkonnas ja muudavad sellega naiselike sotsiaalseid rolle. Aga kui mees ja naine koos kodus joovad, siis võib see neid ühendada. (SIRC 1998: 20.)

Urijad on ära märkinud naise rolli moraali ja enesekontrolli eeskujuna ja see ei sobi kokku alkoholitarbimisega. Kultuuridevahelisest uurimusest selgub, et enamikus ühiskondades naised kas ei joogi üldse või ei joo nii palju kui mehed. On spekuleeritud, et võib-olla naised joovad üleüldiselt vähem, sest sugudevahelised füsioloogilised erinevused tähendavad, et sama kogus alkoholi annab naiste veres kõrgema alkoholisisalduse kui meestel, nii et naised vajavad samade efektide tajumiseks lihtsalt vähem alkoholi. On ka arvatud, et alkoholil on nii tugev sümboolne võime, et kui naine joob „meeste” jooke, siis võib see olla feministlik seisukohavõtt. (SIRC 1998: 20–25.)

Meeste ja naiste joomiskombed on tihti erinevad, kuid naised võivad normide eiramiseks juua ka teadlikult „meeste moodi”. Mihkel Muti loomingus esinebki nii sugude eristust kui ka selle eristuse ületamist, mida analüüsin teise peatüki alapeatükis „Meeste ja naiste joomiskommete võrdlus”. Järgenevalt vaatlen joomiskohtade kultuuridevahelisi ühisosi, kuna need on Muti loomingus olulisel kohal.

1.1.2 Joomiskohad

„Joomine on kõikides kultuurides olemuselt sotsiaalne tegevus ja enamikus ühiskondades on joomiseks määratud spetsiifilised keskkonnad”: iga kultuur loob endale iseloomulikud avalikud joomiskohad. The Social Issues Research Centre’i aruandes leidis ka nende puhul märkimisväärseid kultuuridevahelisi sarnasusi: esiteks on kõikides kultuurides joomiskoht spetsiifiline keskkond, eraldiseisev sotsiaalne maailm, millel on oma tavad, kombed ja väärtused, teiseks kipuvad joomiskohad olema sotsiaalselt integreerivad, egalitaarsed keskkonnad ja kolmandaks on joomiskohtade põhifunktsioon sotsiaalne lõimimine. „Põhiliselt on joomiskohad sotsiaalselt ühendavad, klassideta keskkonnad või vähemalt kohad, kus staatust eristavad tunnusjooned põhinevad teistsugustel kriteeriumidel välises maailmas toimivatest.” (SIRC 1998: 8.)

Joomiskohtade kultuuridevahelised erinevused on olulised selle poolest, et need peegeldavad erinevaid kultuurilisi ettekujutusi alkoholi rollist. „Ühiskondades, kus joomine on moraalne probleem – nagu Skandinaavia, Suurbritannia –, on joomiskohad pigem suletud, isoleeritud, isegi saladuslikud keskkonnad, mis on seinte, vaheseinte ja ustega piiritletud, veendumaks, et kliendi tegevused on varjatud ja kontrolli all. Kuigi need tunnused on lai üldistus ja igas tänapäevases komplekses kultuuris on palju erinevaid joomiskohti, siis enamik neist asub siiski kas keldris või kuskil maja sees.” (SIRC 1998: 26.) Muti romaanis „Kõrtsikammija” on kujutatud erinevaid joomiskohti nõukogude ajal ja tänapäeval ning enamik, kui mitte kõik, asuvad keldris või maja sees. Lisaks sellele, et Eesti kliima on suhteliselt külm ja enamik aastast ei saa väliterrassil olla, võib joomiskohtade suletus näidata ka Eesti ühiskonna suhtumist alkoholi, mis haakub Skandinaavia ja Suurbritannia sarnaste ühiskondadega, kus alkohol on moraalne probleem.

Joomiskohtadega on seotud lisaks piiravatele seadustele ka kirjutamata reeglid. Ei ole ühtegi kultuuri, kus üksinda joomine oleks heaks kiidetud, aga kultuurides võidakse suhtuda üksinda joomisesse baaris märkimisväärselt paremini kui üksinda joomisesse kodus. Seda nii riikides, kus alkoholi suhtutakse leebemalt, kui ka neis, kus rangemalt. Baar on olemuslikult sotsiaalne keskkond ja isegi kui sinna kaaslaseta jooma minna, tähendab see seltsivust. (SIRC 1998: 15–17.)

Eelnevas alapeatükis ja selle alapeatükkides kajastasin alkoholi ja joomisega seotud kultuuridevahelisi ühisosi. Järgnevalt vaatlen kaht uurimust alkoholitarbimise kohta Eestis, et anda tööle juurde Eesti konteksti, sest selles toimub Muti teoste tegevus.

1.2 Alkohol Eesti kontekstis

Ene Palo jt „Alkoholiga seotud suremuse kontrastid Eestis: Haridus ja rahvuskuuluvus” ja Satu Helakorpi jt „Alkoholi tarbimine Eestis ja Soomes: Finbalti uurimus 1994–2006” on küsitluste põhjal läbi viidud uurimused suremuse kohta Eestis, mis ei ole minu teema, aga need lisavad tööle alkoholitarbimise iseloomustamisel juurde Eesti tausta. Esimene on läbi viidud aastatel 1983–2005 ja teine 1994–2006, seega need kattuvad enam-vähem Muti loomingu ilmumise aastatega 1980–2012.

Riike saab kategoriseerida õlle, veini või kange alkoholi riikideks. Satu Helakorpi jt uurimuse „Alkoholi tarbimine Eestis ja Soomes: Finbalti uurimus 1994–2006” tulemusel on Eesti ja Soome põhiliselt õllejoomise riigid. Varem tarbiti neis rohkem kangemat alkoholi ja see komme ei ole hääbunud ka nüüd, õlut juuakse lihtsalt rohkem. Ene Palo jt uurimusest selgub, et üldiselt on joomist Eestis iseloomustanud suure hulga kangete alkoholsete jookide tarbimine, kaasa arvatud odekolonni joomine (Palo jt 2009), aga nii Eesti kui ka Soome

vastajate hulgas oli nüüd, vastupidiselt varasemale ajale, hoopis õlu kõige populaarsem alkohoolne jook, järgnesid kanged alkohoolsed joogid meestel ja vein naistel (Helakorpi jt 2010). Mihkel Muti loomingus ei joo naised eriti õlut, pigem veini või viina. See on tingitud Muti loomingu eripärast: ta ei kujuta kuigi palju „tavalist” inimest ehk keskmist eestlast, vaid haritlasi ja boheemlasi.

„Eesti on traditsiooniliselt kõrge joomistasemega riik” (Palo jt 2009). See võib olla üks põhjustest, miks nii paljud Muti tegelased alkoholi tarbivad. Surevad neist selle tõttu vaid mõned, millest on juttu romaanides „Kõrtsikammija” ja „Kooparahvas läheb ajalukku”. Arst ütleb romaanis „Kõrtsikammija” Veebianile, et too sureb. Diagnoosi põhjuse võib välja lugeda doktor Muraci sõnadest: „Kas ma ei ole sulle iga kord öelnud? Vähemasti viis aastat tagasi ma hakkasin ütlema. Inemise organismus ei ole massin! [...] meie oleme nii kuradi kõvad elupõletajad!” (Mutt 2005: 9–10.) Veebian otsustab seepeale kõrtsidega hüvasti jätta. Ühes neist kohtub ta aga tuttavatega, kes väidavad, et doctor Muraci ei saa usaldada. Nii ei saagi teada, kas Veebian tegelikult sureb liigse alkoholitarbimise tõttu, nagu mõned teised kõrtside püsikliendid.

Soolised erinevused alkoholitarbimisel on ilmnunud nendeski uurimustes. Satu Helakorpi jt on leidnud et karsklaste osakaal Eestis ja Soomes on poolteist korda kõrgem naiste hulgas. Ka „kangete alkohoolsete jookide tarbimine oli madal mõlemas riigis just naiste seas. Iganädalase tarbimise madalamat osakaalu Eesti naiste seas võib seletada faktiga, et nõukogude perioodil tarbisid naised vähem alkoholi. Samuti võib sellega seletada 55–64-aastaste naiste vähest alkoholitarbimise harjumust.” (Helakorpi jt 2010.)

Satu Helakorpi jt uurimuses spekuleeritakse, „et kõrgema haridustasemega täiskasvanud joovad sagedamini kui madalama haridustasemega inimesed, aga nädala jooksul tarbivad nad seda vähem” (Helakorpi jt 2010). Mutt kujutab enamasti alkoholi tarbivat meesintellektuaali, kuid ka teistsugused tegelased joovad palju. Tema loomingus joovad igasuguse haridustasemega inimesed üsna palju: vaimsemad inimesed joovad seltskondades ja on üldiselt edukamad, joodikud aga üksinda ja on „allakäinud”.

Ene Palo jt uurimusest tuli välja, et „vallaline olemine kahekordistas riski, lahusus või lehestumine kolmekordistas riski võrreldes abielus olevate või kooselus elavate meestega. On arvatud, et abikaasad pakuvad teineteisele sotsiaalset tuge, samal ajal kui inimesed võivad jääda üksinda või lahutada, kuna neil on alkoholiga probleeme.” (Palo jt 2009.) Mihkel Muti loomingus on kujutatud mitmeid abielusid, mis muude põhjuste hulgas joomise tõttu lõhki lähevad, aga ka kooselusid, mis tegelaste alkoholitarbimist vähendavad.

Kuna eelnevad alapeatükid käsitlevad joomist päriselus, siis järgnevalt vaatlen kirjanike suhet alkoholiga ja alkoholi kujutamist nende loomingus. Tegelase joomisel

ilukirjanduses ja päriselus joomise vahel on paralleele, kuid kirjanduses tuleb tõlgenduslik kiht veel juurde.

1.3 Alkoholi kujutamine kirjanduses

Ashley Yarbrough Oliphant on oma uurimuses „Hemingway segatud joogid: Uurimus alkoholi mitmekesisest esitamisest autori kaanonis” väitnud, et „alkoholitarbimise jälgimine ühe autori kaanoni järgi võib juhtida lugejad parema arusaamiseni selle suuremast kultuurilisest mõjust” (Oliphant 2007: 92). Nii võib ka alkoholi tähenduse uurimine Mihkel Muti loomingus avada üht-teist eesti kultuuri kohta üldiselt.

Nii, nagu joomisel on kultuuridevahelised ühised tunnused, on ka ühesuguseid lähenemisi alkoholile kirjaniku elus ja loomingus. Alkoholist kirjutavate autorite puhul vaadatakse tihti nende eraelu ja kui kirjanikule meeldib alkoholi tarbida, siis otsitakse tema joomise ja loomingus ilmneva alkoholitarbimise vahelist seost. Ernest Hemingway oli ja on tänapäevalgi vaid üks üldtuntud kirjanikest, kelle joomisharjumuste tõttu ei analüüsita tema loomingus esinevat alkoholi kujutamist enamasti kui võtet. Kuid on ka neid, kes seda teevad: Ashley Yarbrough Oliphant on kirjutanud alkoholist Ernest Hemingway loomingus põhjaliku uurimuse, kus ta märgib, et „joomine Hemingway ilukirjanduses on peaaegu alati osa suuremast kontekstist ja olulisem kui lihtsalt jook ise. Tegelased, kes joovad, et purju jääda, teevad seda väga mitmel põhjusel, millest ükski ei ole otseselt seotud alkoholiga.” (Oliphant 2007: 2.) Siin tekib paralleel Mihkel Muti loominguga, kes samuti enamasti ei joo end lihtsalt niisama purju, millest tuleb lähemalt juttu järgmises peatükis „Alkoholi tähendus inimtüüpide eristamisel”.

Muti loominguga tegelaste puhul on eriti oluline see ühiskond, milles nad elavad. Kui „enamik Hemingway tegelasi põgenevad peo-elustiili kaudu oma emotsionaalsest tegelikkusest” (Oliphant 2007: 89), siis päris sama ei saa Muti tegelaste kohta väita. Nad võivad kohati põgeneda tegelikkusest, kuid mitte samasugustel põhjustel kui Hemingway tegelased, kas või juba aja- ja kultuurierinevuste tõttu. Hemingway tegelased on niinimetatud „kadunud põlvkond”, kes elas Esimese maailmasõja järgses Ameerika Ühendriikide ühiskonnas, aga Muti teoste tegevus toimub nõukogude aja lõpust tänapäevani Eestis.

Kuigi ilukirjanduslik tegelane ei ole teksti autor, kes alkoholi tarbib, siis Oliphant ikkagi väidab, et „teksti uurides ei saa täiesti mööda vaadata sellest, et alkoholil oli Hemingway elus oluline roll”, kuid samas heidab ta kriitikutele ette, et „nad pole käsitletud alkoholi kui teemat, mis võib tekstis esineda muustrilisel viisil.” (Oliphant 2007: 52.) Mihkel Muti elus on samuti olnud aegu, mil alkoholil on olnud olulisem roll, mis ilmneb tema

„Mälestuste” seeriast. See on mõjutanud seda, kuidas ja millest ta on kirjutanud, aga mitte negatiivselt: talle pole külge jäänud alkohooliku maine.

Järgnevalt vaatlen, miks Mihkel Mutti ennast alkohoolikuks ei peeta.

1.3.1 Mihkel Mutt ja Peeter Sauter

Mihkel Muti kirjanikutüüp avaldub hästi kontrastis Peeter Sauteriga. Nad on väga erineva stiiliga kirjanikud, kelle loomingus esineb alkoholiteema. Peeter Sauteril on seejuures maine, nagu oleks ta inimesena alkohoolik. 2003. aasta intervjuus peab Sauter selle maine tekkimise põhjuseks seda, et ta joomist ei varja. Sauter ei pea end ise „kõvaks joomavennaks”. Ta arvab veel üheks maine põhjuseks seda, et talle meeldib üksi juua. (Sild 2003.) The Social Issues Research Centre’i aruandest ilmneb samuti, et üldiselt ei tunnustata üksinda joomist üheski kultuuris (SIRC 1998: 15), mis toetab Sauteri arvamust ja iseloomustab Eesti ühiskonnas toimivaid joomise kirjutamata reegleid. Ivar Silla intervjuu ei ole vananenud teabega, sest Peeter Sauteri joomist mainitakse ka uuemal ajal. Valner Valme on 2013. aasta intervjuus Peeter Sauteriga öelnud, et toda „saadab ka mingi kuulsus, vagabundi, napsivenna, ümberhulkuja kuulsus, isegi leebelt anarhistlik aura.” (Valme 2013.)

Aga ka Mihkel Mutt ei ole oma joomist varjanud. Ta on 2009. aasta intervjuus tunnistanud, et on teatud eluperioodil olnud „kõiksuguste joovastavate jookidega väga soojades suhetes.” Ta ei pea end täiskarsklaseks, kuid tõdeb, et pole enam „aktiivne Valli baari külaline.” (Kulli 2009.) Kuigi ka Sauter on olnud oma naise raseduse tõttu kaine, siis päriselt ei ta alkoholile öelda ei suuda, kuna kainus ei mõju hästi tema tööle: ta on produktiivsem, kui joob (Sild 2003). Mihkel Mutt arvab, et „kirjutamise ja üldse kunsti tegemise juures võib alkoholist olla teatud määral kasu siis, kui sul tekivad sellest teatud impulsid”, aga üldiselt ta kirjutamise ajal ei joo (Kulli 2009). Seega on kahe kirjaniku suhe alkoholiga väga erinev, kusjuures Mihkel Muti aktiivsem joomise aeg on möödas, Peeter Sauteril mitte.

Valme ütleb, et elu ja kirjandus ei ole sama, aga kohati räägib Sauter oma loomingus iseendast: „poodi õlle järele, Pinoga õllekas, Pehkiga akna peal...” Ta küsib Sauterilt, et kui too on ise tegelane, kes siis joomise ja jalutamise kirjanduseks teeb. Sauter leiab: „Üks nõks on enese või elu madaldamine ja trivialiseerimine. Minu meelest annab see kumuleerudes teatud jõu. Pealegi ei ole ilus teistest halvasti rääkida. Aga minategelase võid sa teha nii lolliks ja tolaks, kui soovid. Mulle tundub, et see on parem nihe kui minategelasest printsi ja geeniuse tegemine. See pole muidugi miski uus asi, seda on ikka tehtud.” (Valme 2013.) Sarnaselt on lähenenud Mutt oma loomingus.

Mihkel Muti tegelased ei ole küll otseselt printsid ega geeniused, kuid samas mitte ka „lollid ja tolad”. Ta ei madalda ega trivialiseeri elu, kuigi Muti 80. aastate loomingul puhul seda teemat kriitikas arutati. Hilju Erik on oma diplomitöös „Mihkel Muti teosed kriitikas” välja toonud, et jutukogud „Fabiani õpilane”, „Mehed” ja romaan „Hiired tuules” on elitaarne kirjandus, aga romaanid „Keerukuju” ja „Kallid generatsioonid” seisavad triviaalsuse piiril või on lausa olmekirjandus. Leitakse siiski, et triviaalseks ei saa Muti loomingut pidada. Retsensioonides peetakse selle peamiseks põhjuseks Muti vaimset üleolekut ainek: ta „annab teostes toimuvat edasi kõrvaltvaataja positsioonilt, tema vaatepunkt on irooniline.” (Erik 1990: 104–107.)

Kokkuvõtteks võib üldistavalt öelda, et Peeter Sauteril on mõnevõrra alkohooliku maine selle tõttu, et ta (üksinda) joomist ei varja ja seda, mida ta kirjutab, peetakse omakorda „joodikkirjanduseks”, sest ta kujutab iseendale sarnaseid tegelasi. Peeter Sauteri loomingul uurimine ei ole selle bakalaureusetöö eesmärk, mistõttu on eelnev tugev üldistus ja autori looming on kindlasti palju mitmekülgsem. Aga sellest lähtuvalt on eriti tähenduslik, et Mihkel Muti ei peeta alkohoolikuks ega tema loomingul „joodikkirjanduseks”. Siit selgub, et kirjanikutüübist sõltub see, kuidas tajutakse kirjaniku ja tema loomingul suhet alkoholiga. Peale selle, et Muti ei peetud ega peeta tema kunagiste joomiskommete tõttu alkohoolikuks, ei vaadata ka tema loomingul sellise pilguga, sest Muti on juba tema karjääri algusaegadel peetud intellektuaalse kirjandustraditsiooni järgijaks (Erik 1990: 9). Mutt on oma loomingul kujutatavast ainek üle, ta suhtub sellesse irooniliselt. Sauter aga kujutab elu triviaalselt, seda madaldades. Järgnevalt vaatlen lähemalt Mihkel Muti loomingul ja alkoholi seost.

1.3.2 Alkoholist Mihkel Muti loomingul

Mihkel Muti ei peeta alkohoolikuks, vaid intellektuaalseks autoriks, kuna ta on oma kujutatavast ainek üle ja suhtub muuhulgas ka alkoholitarbimisse irooniaga. Ta ei kirjuta joomisest lihtsalt niisama, sellel on tekstis eesmärk. „Muti kirjapandu on lahutamatu seotud tema enda elukäiguga” (Kressa 2007), mistõttu kujutab ta enamasti vaimseid mehi. Muti ja tema põhilise tegelastüübi vahele saab paralleele tõmmata, kuid ei või väita, et Mihkel Muti tegelane ongi tema ise. Kirjanduslik tegelane on mõtestatult jooma pandud, alkoholil on tekstis tähendus. Joomiskombed iseloomustavad tegelasi ja neid ümbritsevat kultuuri ning seega alkoholi tähendus tekstis kajastab ühiskonda, milles autor elab, mitte ilmingimata ja ainult kirjaniku enda joomistavasid. Mutt kujutab igas teoses selle ilmumise kaasaegset ühiskonda. Ta kasutab alkoholi kui võtet, see on tähenduslik inimestüüpide eristamisel ja ajastule omase kujutamisel. Mutt kirjutab alkoholist omaenese elu põhjal, mida ei saa eirata, kuid siinses bakalaureusetöös ma sellele ei keskendu, alkoholi uurimise puhul ei ole seda

mõttekas teha: kuigi ka Mutt ise on palju alkoholi tarbinud, siis tekstis annavad tegelaste joomiskombed edasi rohkemat kui Mihkel Muti isiklikele eelistustele omast. Alkohool on Muti tekstides tähenduslik, kuna selle kaudu kujutab Mutt inimtüüpide sarnasusi ja erinevusi ning eesti kultuuris toimunud muutuseid, mis tulevad välja joomise kohas ja ajas.

Varasemas loomingus, kaheksakümnendatel kujutab ta haritlasi, kes arutavad pitsi kõrval igasuguste (ühiskonna)probleemide üle. Alates Eesti taasiseseisvumisest hakkab Mutt ühiskonnakriitikuna sisse tooma võimuvahetusega kaasnevat: muutuvad nii kultuuriinimeste asend ühiskonnas, nende joomiskombed kui ka joomiskohad. Nullindatel on Mutt alkoholist eriti palju kirjutanud: romaanis „Kõrtsikammija” vaatleb ta joomiskohti ja nendes toimunud muutuseid ajas. Romaanis „Kooparahvas läheb ajalukku” jäädvustab ta Kuku Klubis käinud inimesed ja nende pool sajandit kestnud loo. Mõlemas on joomiskommetel ja nende muutumisel tähenduslik roll. Mutt kirjutab küll ainult kitsast seltskonnast, kultuuri- ja vaimuinimestest, keda ta kõige paremini tunneb, kuid nende joomiskombed iseloomustavad kohati ka eestlasi üldiselt.

Mutt on oma „Mälestuste” 5. osas mõtisklenud selle üle, miks ta mälestusi kirjutades loetud raamatute ja nähtud etenduste asemel joomiskohtadele pühendub. Põhjus on lihtne: ta „armastab kõrtse kui inimliku toimlemise koondpunkte.” Mutt peab „oma loomingu eesmärgiks, kui säärasest üldse rääkida saab, jäädvustada tükikest elu, olustikku ja inimesi, nende hoiakuid, suundumusi ja pürgimusi.” Teda „on alati erilisel kombel paelunud elu "kolmas sfäär" koduse privaatsuse ning tööelu kõrval. [...] Kõrtsides elab rahvas oma elu, nii hiilgavat või armetut, kui tal selles ühiskonnas parasjagu võimalik on. Näha inimesi omasuguste seltsi otsimas ja nendega koos meelt lahutamas tähendab tunnetada ajastu ühte külge, mitte ehk peamist, ent siiski olulist.” (Mutt 2011: 162–163.)

Järgnevalt hakkab vaatama, millise tähenduse alkohol Muti tekstides saab: kuidas tegelaste joomiskombed neid iseloomustavad, eristades tegelasi inimtüüpidesse.

2. Alkoholi tähendus inimtüüpide eristamisel

Mihkel Muti tekstides saab alkohol tähenduse mitmel viisil. Esiteks on erinevate inimtüüpide joomiskombed erinevad, mille kaudu nende sobivus või vastandumine avaldub. Teiseks võivad tegelaste joomiskombed iseloomustada kultuuri ja selles toimuvaid muutuseid.

Mutt on ühes 1984. aasta intervjuus öelnud: „iga kirjanik peab laulma, nagu nokk on loodud” (tsiteeritud Erik 1990: 8), millega ta õigustab kirjutamist ühel ja samal teemal – sellisel, mida ta kõige paremini tunneb. Oma loomingus kujutab ta üsna ühesuguseid peategelasi, kes liiguvad sarnastes ringkondades. Aga ta on juurde toonud ka neile vastanduvaid tegelasi, kelle kaudu joomiskombed veelgi paremini avalduvad. Uurin joomiskommite kujutamist Muti loomingus olulisemate tegelaste kaudu, kelle puhul alkohol eriti tähenduslik on.

Ühistest kultuuridevahelistest alkoholitarbimise konstantidest on Mihkel Muti loomingus esindatud kõik neli: üksinda joomise keeld, sotsiaalsuse nõue, tarbimise ja käitumise sotsiaalne kontroll, naiste ja alaealiste joomise piirangud. Tegelased ei joo peaaegu kunagi üksinda. Nad lähevad küll tihti üksinda baari, kuid juba see on märk sotsiaalsusest ja enamasti loodavad nad sealt sõpru-tuttavaid leida. Kuigi peategelastele meeldib tihti ka üksinda kuskil lauas istuda ja inimesi jälgida, siis juhtub väga harva, kui nad mitte kellegagi suhelda ei taha. Kui algul pole Veebianil „Kõrtsikammijas” tuju võhivõõrastega rääkida (Mutt 2005: 46), siis tuttava ilmudes on ta valmis temaga suhtlema (Mutt 2005: 50).

Mutt suhtub täiesti üksinda joomisesse irooniliselt. Eriti labasena kujutab ta romaanis „Kõrtsikammija” naist nimega Elve, keda kutsutakse Põrr-Põrriks. Too „konutas tihti üksinda kõrtsis. Enamasti oli raske aru saada, kas ta magas, oli purjus, pilves või uneles niisama. Ühel hetkel ta tõusis, nagu läheks ära, aga jäi seisma ja läks suvalise kõrtsikülalise laua poole. Võõraste lauda istus luba küsimata, kes teda tundsid ja ei lubanud, nende juures seisis tunde ja põrises. Tema tekst oli alati konstantne, koosnedes isiklikust sõimust ja populistlikust ühiskonnakriitikast, mille vahele kostis tähelepanuväärne lause „Siin lauas vist luuletajaid ei armastata?” (Mutt 2005: 77.) Ka kesksed tegelased Veebian ja Rui ajasid ta enda lauast minema, sellist käitumist mitte sallides (Mutt 2005: 79). Kuna Muti teostes on läbiv mehe vaatepunkt, siis suhtutakse naistesse palju karmimalt kui meestesse. Kõrtsis üksinda magavasse Elvesse suhtutakse vastikusega, aga samas pole halvustatud mehi, kellel „rõõmsa meesteka” baarmen Toomas enda kõrtsis tukastada laseb, kuigi Muti kerge irooniline hoiak neisse on tuntav. (Mutt 2005: 51.)

Eelnevat võib ka vaadata kui kirjutamata reegleid alkoholitarbimise ja käitumise kohta Muti loomingus kujutatud ühiskonnas. Alkoholiseadustega Mutt oma loomingus otseselt ei

tegele, tema teostes reguleerivadki tegelaste kombeid rohkem just kirjutamata reeglid. Neid „on kehtestatud” ka baarides: kui baarmen Rein ei lasknud meestel oma baaris magada, siis mindi Tooma baari, kes tukastamist lubas, ja Reinu kõrts läkski varsti pankrotti. Ja kuigi Toomas tolereerib magamist, siis tema viskab välja need, kes oma joogiga sisse tulevad (Mutt 2005: 51), kuid tegelased saavad sellest nõudest aru ja see ei aja Tooma baari pankrotti.

Alaealistest kirjutab Mutti väga vähe, põhiliselt seoses tegelase lapsepõlve kujutamise, mistõttu alaealiste joomise piiranguist on juttu tulnud minimaalselt: romaanis „Hiired tuules” joob Kalle Jermakoff juba noorelt, jutustustekogus „Fabiani õpilane” üritavad gümnaasiumilapsed baari pääseda, aga neid ei lasta sisse. Naiste joomist kujutab Mutti seevastu küll, kuid seda analüüsin teise peatüki alapeatükis „Meeste ja naiste joomiskommete võrdlus”.

Seega on alkoholitarbimisel ka Mutti kujutuses samasugused omadused kui kultuuridevahelisest uurimusest välja tulid. Need kehtivad ka intellektuaalide puhul, keda Mutti oma loomingus kõige rohkem kujutab. Järgnevalt vaatlen Mihkel Mutti teoste peategelasi, meesintelligente, kelle joomiskombed on tähenduslikud, kuna nende vaatepunktist kõike nähakse.

2.1 Peategelaste joomiskombed

Mutti teostes on peategelased enamasti mehed. Rita Kask on oma 1989. aasta diplomitöös „Inimesekujutus Mihkel Mutti loomingus” andnud põhjaliku ülevaate Mutti 80. aastate loomingu tegelastest, sealhulgas peategelastest. Hilisemates teostes kordub neist Fabian, kes on omandanud uuele ajastule iseloomulikke tunnuseid. Mutti „kujutab komplitseeritud siseeluga vaimseid mehi kultuuriringkondadest, kes on omavahel paljuski sarnased, ning eritleb nende tõekspidamiste vastandumist teistsugusele eluhoiakule. Need mehed hindavad kõrgelt vaimseid väärtusi, haritust, loomingulist tegevust ja mõtteerksust. Nad on sageli filoloogid, töötavad kultuuriasutustes ja toimetustes. Praktilistes igapäevaelu küsimustes on nad tihti abitud.” (Kask 1989: 17.)

Sellised tegelased on Fabian („Fabiani õpilane”, „Rahvusvaheline mees”, „Progressiivsed hiired”), Veebian („Kõrtsikammija”), Victor Kakk („Hiired tuules”) ja Erlend („Keerukuju”, „Kallid generatsioonid”). Kaanonist on natuke väljas Juhan („Kooparahvas läheb ajalukku”), kes on õppinud hoopis raamatupidajaks ehk reaallala.

Järgnevalt vaatlen peategelast Fabiani, kes on Mutti loomingus justkui „ideoloog”. Selle mõiste on Hilju Erik välja toonud oma 1990. aasta diplomitöös „Mihkel Mutti teosed kriitikas”: „Fabian on ideoloog, kes andis programmi, Victor on jünger, kes selle järgi käib (tsiteeritud Erik 1990: 28).” Aga Fabian ei ole ainult Victorit mõjutanud, tema vaated ja

kombed on omased ka Erlendile ja Juhanile, kelle vaatepunkti kaudu erinevates teoste kõike kujutatakse. Nende kultuuri- ja vaimuinimese väärtuste tõttu on teistsugustele inimestele subjektiivselt lähenetud.

2.1.1 Fabian kui „ideoloog”

Mihkel Mutt on ETV saates „Tähelaev” öelnud, et klassikud kirjutavad esimesse teosesse ära kõik oma mõtted, hakates järgnevate teostega neid lahti kirjutama (Tähelaev 10.02.2013). Muti loomingut on eesti kirjanduses tunnustatud juba esimesest alates teosest „Fabiani õpilane”, aga päris klassikuks ei saa teda veel nimetada, sest kirjanik elab ja loob endiselt. Sellegipoolest võib ka „Fabiani õpilases” näha paljusid mõtteid, mida Mutt järgnevates teostes lahti kirjutama on hakanud.

Fabian esineb jutustustekogus „Fabiani õpilane” ja romaanides „Rahvusvaheline mees”, „Progressiivsed hiired” ning Veebiani kujul romaanis „Kõrtsikammija”. Mutt on öelnud: „Fabian – see olen mina ise” (Martson 2001). Autoril ja tegelasel võib olla küll ühiseid omadusi, kuid tegelane tegutseb kirjanduses mõtestatult. Mihkel Mutt on iroonilise autorina kohati ka Fabiani mõtete ja käitumise üle ironiseerinud.

Mati Unt on leidnud seose Fabiani ja fabiaanlaste ühingu vahel, „mis tegutses 1883. aastast alates Inglismaal ja sai oma nime Rooma väepealiku Fabianus Cunctatori järgi. Aivo Lõhmus lisab, et „see ülik koondas peamiselt vaimset eliiti. Retsensent ironiseerib selles seoses, et Muti raamatu tegelaskonnal on ambitsioone kuuluda vaimse eliidi hulka vähemalt selles mõttes, mis puudutab eliiditasemel alkoholi ja muude elumõnude konsumeerimist.” (tsiteeritud Erik 1990: 10.)

Lõhmus kujutab tegelaste alkoholitarbimist kui negatiivset nähtust. Aga Muti tegelaste joomiskommetes on näha mustreid, nad ei joo üksnes joomise pärast. Lõhmuse „Fabiani õpilase” arvustuse ajal ei teatud veel, et Muti tegelastele saabki omaseks seltskondlik elu ja alkoholitarbimine kui eluviis. Ka Hilju Erik ütleb, et Fabiani elukorralduses on suur tähtsus seltsielul (Erik 1990: 14), millega kaasneb alkoholitarbimine. Fabian alustab seltskondlikku elu ülikoolieas, mil ta arvab „kõikjal nägevat suurejoonelist elupõletamist, elegantset ükskõiksust järgmise hetke vastu.” Kuid hiljem avastab ta, et „kõik oli bluff ja surmahirm igapäev suur, [...] tulevikku kindlustasid endale kõik.” (Mutt 1980: 33.) Nii väljendab Mutt juba oma esimeses teoses, et osaliselt on tema tegelaste boheemlus olnud vaid poos. Kuigi Mihkel Mutt kujutab Fabiani vaateid kohati irooniliselt, siis Fabian tunnistab endale ausalt, et tema superurbanistlik hoiak on poos. „See oli teadlik teravdamine, vaimu väljakutse teda sünnitanud loodusele.” (Mutt 1980: 33.)

Fabiani joomiskombeid ilmestab tema ettekujutus tagasi oma ülikoolilinna Tartusse minemisest: kui ta kesklinna jõuab, siis „hakkab ta käima mööda kohvikuid ja kõrtse, kus nad kunagi kambas koos aega viitsid ja kuldset noorust mängisid. Seisatab süngelt joomakohtade lävel, näol põlglik ilme „kuhu ma olen küll sattunud?!”, ja imestab, miks ta oma sõpru sealt eest ei leia, kuigi alles eelmine õhtu teises linnas lahku mindi. Kui ta kõrtsidele ringi peale saab, hakkab tõenäoliselt otsast peale, justkui lootes, et vahepeal on keegi siiski välja ilmunud. Nii ta käib ühest kohast teise ja päeva lõpuks on nõnda purjus, et tal pole enam sooja ega külma oma olematutest sõpradest ega iseendast.” (Mutt 1980: 27.) Kuigi selles kirjelduses võib näha kerget ironiat, siis järelduvad siit mitu olulist Fabiani joomiskommete tunnust: joomise seltskondlikkus, kooskäimised nii varases kui hilisemas elus ning suur alkoholarbimine. Samuti tuleb siit välja Muti peategelastele omane üksinda baari sisenemine, lootuses leida sõpru või tuttavaid.

Hiljem, romaanis „Kõrtsikammija”, meeldib Veebianile (Fabiani teine nimekuju) üksinda õllekannu taga mõtiskleda (Mutt 2005: 12), aga „Fabiani õpilase” Fabianile on eriti omane inimeste armastus, ta ei taha ühtki päeva üksinda olla (Mutt 1980: 53). See tähendab, et Fabian ei jää samaks, ta muutub koos aja ja oludega. Mutt kajastabki oma teostes nende ilmumise kaasaega ja tegelased arenevad sellega koos. Seda ilmestab ka Fabiani nimemuutus Veebianiks.

Kuigi Fabian ei taha ühtki päeva üksinda olla, siis sobib talle ainult omataoliste inimeste kitsas ring, muidu on ta kassiahastuses. Põhiliselt peab ta leppima just teistsuguste inimestega, mistõttu teeb ta endale ahastusest absurdilise eluhoiaku (Mutt 1980: 55), milles on omajagu poosi. Samas aga Muti loomingus sobivadki tegelastele, mõne erandiga, vaid endasugused inimesed, kuigi samal ajal meeldib peategelastele käia baaris ka üksinda, et jälgida erinevaid inimesi. See tähendab, et neile ei meeldi juua koos võõrastega, aga neile meeldib teisi inimesi jälgida. Ent isegi kui Muti tegelased üksinda baari lähevad, näitavad nad sellega oma seltskondlikkust. Kultuuridevahelises uurimuses selgus, et üksinda joomine baaris näitab seltskondlikkust (SIRC 1998: 16). Alkoholi funktsiooniks ei ole ainult inimeste lähendamine, Veebian on nautinud seda ka üksinda mõtiskledes: „Aastatepikkusest kogemusest oli Veebianile teada, et mõtiskleda on kõige parem üksinduses ja tingimata õllekannu taga” (Mutt 2005: 12).

1994. aastal ilmunud Eesti taasiseseisvumise saavutamise kirjutatud romaan „Rahvusvaheline mees” on ainus, mille vältel Fabian peaaegu ei joogi. Tal on seal kohustused riigi ees, kuna ta on taasiseseisvumise eelse aja välisministeeriumi ametnik, ning sellega seoses on tal nii vähe aega, et nainegi jätab ta lõpuks maha. Seltskondlik on ta vaid välismaal, kui nad „Missiooni” täitmise vahepeal söövad ja joovad. Romaani lõpul lõpetab ta töölepingu

ja siseneb Kunstnike Kõrtsi, kuhu arvas end kauaks jäävat (Mutt 2009: 193). Niisiis alkoholitarbimine väheneb töö tõttu, kuid Fabian ei suuda sellist elu väga pikalt kannatada ning naaseb samade tavade juurde, millest ta tööd vastu võttes loobuda tahtis. Alkoholitarbimine seostub Fabianile vabade elukommete ja seltskondlikkusega, nagu teistelegi Muti tegelastele, keda vaatlen alapeatükis „Victor, Erlend ja Juhan kui Fabiani „õpilased””.

2001. aastal ilmunud romaan „Progressiivsed hiired” on mõtteline jätk romaanile „Rahvusvaheline mees”. Fabian lootis pärast Eesti taasiseseisvumise saavutamist naasta endiste elukommete juurde, kuid võimuvahetusega kaasnevad muutused talle tuntud kultuuriinimeste ühiskondlikus positsioonis ja nõukogudeaegne elupõletamine ei jätkunud. Nullindateks on ühiskond võrreldes üheksakümnendate algusega drastiliselt muutunud. „Progressiivsetes hiirtes” kajastab Mutt juba ajakirjanike kiiret elu. Kui riigiametnikuna ei tahtnud Fabian juua, aga tal polnud selleks ka eriti aega, siis uuel ajal kultuuriosakonna ajakirjanikuna on alkohol talle nii lõbu kui ka tööga seotud paratamatus. Sellest tuleb pikemalt juttu alapeatükis „Fabian ja Ruta romaanist „Progressiivsed hiired””.

Romaanis „Progressiivsed hiired” selgub, et Fabian on kaheksa aastat pealinna kunstielust eemal olnud, viitsimata seejuures „Loomingut” või päevalehtede kultuurikülgi lugeda. See ilmestab, kuidas vaimseid väärtuseid hindava intellektuaali olek on kohati vaid poos olnud. Samal ajal mitte täielikult poos, kuna Fabian on Tartu lähedal väikelinnas kirjandust õpetanud ja edutuid romaane kirjutanud ning seejärel otsustanud tulla tagasi Tallinna, sest arvab pealinnas olevat suuremad võimalused kirjatööga elatist teenida. (Mutt 2001: 12–13.) Kuid ajad on muutunud ning temast ei saa kirjanik, vaid algul ajalehe eluosakonna ajakirjanik, hiljem selle kultuuriosakonna toimetaja. Algul on Fabian elukaugel, sest on kaua pealinna kunstielust eemal olnud. Tema elukaugus seisneb selles, et ta ei tunne olulisi kultuuriinimesi ega oska kasutada arvutit, mis nullindate internetiajastut iseloomustab. Endiselt hindab Fabian „Progressiivsetes hiirtes” vaimseid väärtuseid ja loomingulist tegevust, mistõttu ta on ajalehe eluosakonnas töötades muserdatud, sest tal ei jää töö kõrvalt aega end vaimselt arendada (Mutt 2001: 111).

Kuna Mihkel Mutt kajastab oma loomingus alati selle ilmumise kaasaegset ühiskonda, siis on 2005. aastal ilmunud romaanis „Kõrtsikammija” peategelase nimi muutunud Veebianiks, sümboliseerides internetiajastut. Peeter Helme määratluse kohaselt joomaromaanis (Helme 2007) ja Jürgen Rooste järgi õllekavestes (Rooste 2005) „Kõrtsikammija” on internetiajastut kujutatud joomiskohtade kaudu. Veebiani joomisharjumuste hiilgeajana kujutab Mutt nõukogude perioodi, uue korra ajal on tema

joomiskombed muutunud. Nagu on ka muutunud joomiskohad, aga seda vaatlen pikemalt kolmandas peatükis „Joomise koha ja aja tähenduslikkus”.

Fabian on „Fabiani õpilases” elanud mitu aastat boheemlaselu (Mutt 1980: 59), mistõttu võis ta end mitmel pool „omainimeseks” pidada (Mutt 1980: 71). Sellest, et Veebian baarimenide käest püsiklientide kohta küsib, võib järeldada, et ka Veebian on mitmes kõrtsis „omainimene”. Et Veebian ei tea mitme püsikliendi surnuks joomisest, võibki järeldada, et Veebiani joomiskombed on uuemal ajal muutunud, ta joomise hiilgeaeg oli varem, nüüd ta nii palju ja samamoodi ei joo.

„Kõrtsikammijas” ajendab Veebiani kõrtsikamluseks teave, et ta varsti sureb. Ta otsustab, et eluga tuleb hüvasti jätta, tehes igapäevaseid toiminguid. Mutt on irooniaga iseloomustanud Veebiani „karmi mehisust”, sest too otsustab „lihtsalt, napilt ja tõsiselt, aga mitte pateetiliselt eluga hüvasti jätta” (Mutt 2005: 14). Tema jaoks „elu parim osa on seltskond ja kõrtsid,” mistõttu võtab Veebian vastu otsuse „pühendada järelejäänud päevad kõrtsidega hüvasti jätmisele” (Mutt 2005: 15). Kõrtsides käimist võib seega samuti võtta kui Veebiani igapäevast toimingut. Alkoholi ta kõrtsis käimise juures kõige olulisemaks ei pea, sest Veebian kavatses mitte juua „lambiks”, vaid jätta hüvasti täie teadvuse juures (Mutt 2005: 15). Kui Veebian hiljem sõpradelt kuuleb, et doktor Muraci diagnoosid polegi usaldusväärsed, siis ta kahetseb: „Kurat, mina joon siis täitsa ilmaasjata” (Mutt 2005: 102). Romaani lõpus esineb püant: doktor Muraci küsimusele, kas Veebian on viimased viis aastat kaine olnud, Veebian küll ei vasta, kuid arst tõlgendab seda jaatusena. Veebian oli vastuvõtulgi purjus olnud ning seepärast ei mäleta ta hommikul, mis paber see on, kuhu ta kõrtsikamluse süsteemi luues baaride nimesid kirjutas. (Mutt 2005: 140.) Seega võib tõlgendada Veebiani kahetsust nii, et ta polnud kaua joonud ja nüüd jõi ka ilmaasjata, sest ei suregi ära.

Kõrtsikamluse tulemusel joob Veebian ikkagi end nii purju, et jääb kõrtsis magama. Seda juhtub teistegi tegelastega, sest miks muidu tekib romaani „Keerukuju” peategelases Erlendis sümpaatia täissöönud lutika vastu: ka putukas ei oska piiri pidada, saab viimasena peolt minema (Mutt 1985: 5). Fabian „Fabiani õpilases” lahkub ka oma sõbra Valentini sünnipäevalt viimasena alles hommikul, aga seepärast, et oli vahepeal vannituppa magama jäänud (Mutt 1980: 93).

Üldiselt on Fabianide alkoholiga seotud mõtted ja kombad ühesugused, neid võib pidada (mõtteliselt) samaks tegelaseks, „ideoloogiks”, kelle „õpilased” ülejäänud Muti peategelased on. Järgnevalt kirjeldan Muti peategelaste ühiseid omadusi, ka neid, mis pole alkoholiga seotud, sest nende olemus on oluline hiljem meeste ja naiste võrdlusel.

2.1.2 Victor, Erlend ja Juhan kui Fabiani „õpilased”

Victor, Erlend ja Juhan on Fabiani „õpilased” jutumärkides, kuna nad ei kohtu kunagi omavahel, aga neil on ühised omadused. Romaanis „Kooparahvas läheb ajalukku” kategoriseerib tegelane Manglus inimesi ja selline eristus on ühtlasi väga omane kogu Mihkel Muti loomingule: kõiki valdab mingisugune töö- ja elurežiim. Ühed on „nõndanimetatud kultuuri- ja vaimuinimesed,” teised „mass või tavakodanikud” jne. Grupikuuluvusest sõltub nende käitumismuster ja hingehoiak. (Mutt 2012: 112–113.) Kaheksakümnendatel Mihkel Muti loomingus esinenud peategelased Fabian („Fabiani õpilane”), Victor Kakk („Hiired tuules”) ja Erlend („Keerukuju”, „Kallid generatsioonid”) on kõik haritud meesintelligendid. Nad kuuluvad „nõndanimetatud kultuuri- ja vaimuinimeste” hulka, kuna „hindavad kõrgelt vaimseid väärtusi, haritust, loomingulist tegevust ja mõtteeaksust” (Kask 1989: 17). Nad on filoloogid ning töötavad kultuuriasutustes ja toimetustes.

Mutt kujutab oma tegelaste vaateid kohati irooniliselt. Tema tegelased on küll intellektuaalid, kuid nad ei ole pädevad kõiges, enamasti ei ole nad seda elulähedastes küsimustes: Victor, kes oli noorena küll vaimne, kuid kelle füüsiline lapsepõlv oli pikaks veninud, kadestab Kalle Jermakoffi teadmisi tegelikust elust (Mutt 1982: 20). Ka hilisemas elus on Victor elukauge, Mutt ironiseerib Victori liigse kultuuriarmastuse üle, mis ilmneb tema päevikusissekannetest: kuigi Victor tunnistab, et paneb kultuurile asjatult liiga suuri lootusi, siis ikkagi mõistab ta hukka paljud südamlikud ja siirad inimesed, kelle ainus „viga” seisneb selles, et nad ei tea võõrkeelseid mõisteid ega seda, et kunagi oli olemas kubism. Samal ajal hindab Victor „lontrusi”, kes ei tea midagi peale selliste tarkuste. (Mutt 1982: 8–10).

Erlendki peab end elukaugeks intelligendiks (Mutt 1985: 48). Kaheksakümnendail oletab Vaino Vahing, et „M. Mutt peab vaimu all silmas mõistust, intellekti, aru, jättes välja hinge.” Ta leiab, et „vaimu täiustumise nimel lõhutakse harmoonia poole areneva isiksuse psüühika, sest pelgas vaim (intellekt) ilma hingelise komponendita võib küll hüpertrofeeruda, aga mitte areneda.” Ja „selline ühekülgsus viib nivelleerimiseni, tekib kollektiivne psüühika selle kõige halvemas mõttes.” (tsiteeritud Erik 1990: 37.) Mihkel Mutt on Vahingu arvustusele vastanud, leides, et „Vahingu arvustused reedavad nõrgalt arenenud irooniameelt” (tsiteeritud Erik 1990: 38). Mihkel Mutti peetakse tänapäeval intellektuaalseks autoriks, kuna ta on oma kujutatavast aineksest üle, vaatab seda distantseeritult ja kujutab irooniliselt. Ta kirjutab „kultuuri- ja vaimuinimestest”, kelle käitumismustrid on sarnased, kuid neid ei iseloomusta kollektiivne psüühika vahingulikult negatiivses tähenduses. Igal inimgrupil on

ühised käitumismustrid ja hingehoiak: vaimuinimeste harjumused erinevad „massi või tavakodaniku” omadest ja see toob välja kummalegi grupile iseloomulikumat tunned.

Linnar Priimägi on Mutti ka moralistikus nimetanud (tsiteeritud Erik 1990: 78). Mutt arutleb „Fabiani õpilases” armukeseteema üle, aga eriti tuleb moraalsus välja Erlendi kaudu romaanist „Keerukuju” Teda ei peeta kriitikas ehtsaks intellektuaaliks, kuna ta joo ning omab abieluväliseid suhteid (Erik 1990: 68). Aga Erlend ei arva ise sugugi, et tema käitumine oleks vale. Ta õigustab enda eluviisi vaimsusega, mida tema väikekodanlikus naises Reedas ei ole. Hilju Eriku diplomitöö valmis 1990. aastal ja sel ajal oldi kohati konservatiivsema moraaliga. Tänapäevases vaatepunktist võiks Erlend olla intellektuaal ilmselt ka juues ja armukesi pidades, aga Muti iroonilise kirjutamisstiili tõttu võib Erlendi hoiakus kohati leida poosi: ta pigem tahab kui tegelikult „tähtsaid mõtteid” mõtleb. See on seotud „Keerukuju” üldise teemaga, mis keskendub abielusuhetele: Erlendit segab koduse keskkonna väikekodanlikkus. Ajapikku hakkab Erlend sellega küll harjuma, aga päriselt omaks see talle ei saa. Erlendit ja Reeta vaatlen täpsemalt alapeatükis „Erlend ja Reet romaanist „Keerukuju””.

Muti viimase romaani „Kooparahvas läheb ajalukku” jutustaja Juhan Raudtuvi on ülejäänud kaanonist natuke erinev. Kui Fabian, Victor ja Erlend on kasvanud vaimses keskkonnas, siis Juhan mitte. Ta õpib hoopis raamatupidamist, mitte teiste moodi filoloogiks. Juhan õpib iseseisvalt võõrkeelt, mis võimaldab talle lävimise vaimuinimestega (Mutt 2012: 7). Kui teised on töötanud toimetustes arvustajate ja kriitikutena, siis Juhanist saab seltskonnaajakirjanik. See on ajastule omane, kuna ka Fabianist saab „Progressiivsetes hiirtes” kirjaniku asemel ajakirjanik. Vahe on selles, et Juhan on kohe oma ametiga rahul, Fabian aga alles kultuuriosakonna toimetajaks saades.

Juhan on pihtinud: „Seltsielu kiskus mind kaasa ja ähvardas neelata nagu keeris. Õnneks ei jätnud kaine meel mind päriselt maha ning ma andsin endale aru, et ma ei ole saajaprotsendiliselt loovisik.” (Mutt 2012: 158.) Fabian ja Victor peavad end aga loov- ja vaimuinimesteks ning neil ei teki kahtlust, kas seltsielu on neile sobiv. Erlendki peab end vaimuinimeks, olles abielus väikekodanliku Reedaga, kes kogu aeg mehe valikuid hukka mõistab. Juhan tunneb end alles hiljem seltskonda kuuluvana, kui ta on juba 12 aastat seltskonnaajakirjanikuna töötanud (Mutt 2012: 306). Ilmneb Muti iroonia loovinimeste pihta: kui kuuekümnendatel ei peetud artiklite ja esseede kirjutajaid saajaprotsendiliselt loovisikuteks, ainult luuletajaid ja jutukirjutajaid (Mutt 2012: 32), siis kaheksakümnendatel olid ka Victori-sarnased kriitikud loovad.

Pärast paar aastat töökohustuste ja ajastumuutuse tõttu klubis „Koobas” käimata, tunnistab Juhan romaani lõpul, et on regulaarselt võtma hakanud, kuna „alkoholism tapab

aeglasemalt kui stress” (Mutt 2012: 447). Alkoholi funktsioon lõõgastumisel on ilmne ka Erlendist, kes „oli tahtnud teha oma elust kunstiteost, aga viimasel ajal kippus jooma rohkem kui seltskondlikuks suhtlemiseks möödapääsmatu või lõõgastuseks tarvis” (Mutt 1985: 114). Kuigi ka Victor mõnda aega ei joo, võib teda töö kaudu saadetud kutsete tõttu näha „baaride uste taga, ateljeeballidel, toimetusepidudel, klubides, kinnistel filmiläbivaatustel – üldse kõikjal kinnisel.” Victorile meeldib käia peentes paikades ja kui tal parasjagu raha ei ole, siis käib ta püstijalabaarides, millest lahkub kaabu silmil, et keegi teda ei näeks. (Mutt 1982: 181.) See on natuke erinev teistest tegelastest, kellele meeldivad igasugused kohad. Veebianile „Kõrtsikammijast” meeldib alustada õhtut peenemates kohtades, sest hiljem on ta juba natuke purjus ja räpasemad kohad ei tundu nii õudsed (Mutt 2005: 28), aga ta ei lahkunud neist häbi tundes.

Nii Fabiani kui ka tema „õpilaste” puhul tuleb välja joomise seltskondlikkus ja üldiselt suur alkoholitarbimine. Nad kõik on intelligentsed, kuid elukauged ja nende boheemlus võib kohati olla vaid poos. Neile meeldib omataolistega juua, kuid samas ka üksinda joomas käia. Kokkuvõtteks võib väita, et pidevat seltskondlikku alkoholitarbimist näeb Mihkel Mutt oma loomingus omasena humanitaarala vaimu- ja loovisikutele. Inimesed teistelt elualadelt võivad küll juua, kuid nende elustiiliga ei lähe loovisikutele omane alkoholitarbimine kokku, seega on igal inimgrupil alkoholile oma tähendus. Kuid need võivad mõnes punktis ka kattuda. Järgnevalt vaatengi, kuidas kultuuri- ja vaimuinimeste ning „massi või tavakodanike” joomiskombed erinevad Muti mees- ja naistegelaste näitel.

2.2 Meeste ja naiste joomiskommete võrdlus

Joomine on kultuuri „sees” ja enamik kultuuri aspekte on joomistegevuse „sees” (SIRC 1998: 20). See, kuidas joomistavad sugude puhul erinevad, iseloomustab ka üldisemat pilti sugudevahelistest suhetest kultuuris. Mihkel Muti loomingus lähenetakse kõigele meesvaatepunktist, mis kohati mõjutab arusaama naiste joomisest ja sellele kehtestatud kirjutamata reeglitest ja seepärast peetakse ka Muti loomingus joomist pigem sobivaks mehele. Alkoholil on kummalegi soole erinevaid tähendusi, kuid leidub ka ühist. Ja nii kajastuvad alkoholi tähenduse kaudu Muti teostes soorollid, aga ka inimtüübid.

Meeste ja naiste joomisega seotud rituaalid on kaheksakümnendatel erinevamad, kui uuemal ajal, kuid sugudevaheline erinevus ei kao. Satu Helakorpi jt uurimuses „Alkoholi tarbimine Eestis ja Soomes: Finbalti uurimus 1994–2006” seletatakse seda, et praegu naised vähem alkoholi tarbivad kui mehed, väitega, et nõukogude perioodil tarbisid nad seda harjumuspäraselt vähe (Helakorpi jt 2010). Muti loomingust ilmneb, et alkoholitarbimise kogus sõltub naise grupikuuluvusest, sest „nõndanimetatud kultuuri- ja vaimuinimeste” seas

liikuvad naised tarbivad Muti loomingus alkoholi rohkem kui naised „massi või tavakodanike” grupist. Seda nii nõukogude ajal kui tänapäeval. Erinevatesse gruppidesse kuuluvate meestegelaste puhul ei saa alkoholitarbimise hulgas märgatavat vahet täheldada.

Alkoholil on Muti loomingus sugusid eristav tähendus: peale joomiskommete võimaliku erinevuse valivad mehed ja naised kohati ka erinevaid jooke. Kultuuridevaheline uurimus leiab, et „mehelikke” ja „naiselikke” jooke eristatakse ka siis, kui muus vahet ei tehta (SIRC 1998: 24). Muti loomingus ilmnevad Satu Helakorpi jt uurimusest „Alkoholi tarbimine Eestis ja Soomes: Finbalti uurimus 1994–2006” välja tulnud Eestile omased jooned: mehed eelistavad tihedamini juua õlut või viina, naised aga veini. Peale selle on vein ka kunstinäituste avamisel sümboolne jook, seega ei ole vein ainult „naiselik”. Šampanjat juuakse siis, kui sündmuseid tähistatakse, aga seda viiakse ka niisama külakostiks. Mõned Muti tegelased tarbivad igasuguseid jooke ka väljaspool neile „ettenähtud” piire.

Paul Manning on oma raamatus „Jookide ja joomise semiootika” eristanud „mehelikke” jooke „naiselikest”, mis on lahjemad ja magusamad „mehelikest” ning tihti on need segatud ehk segujoogid (Manning 2012: 5). Seda, et kultuuris kõik must-valge pole, iseloomustab romaani „Kooparahvas läheb ajalukku” põhilise seltskonna lemmikjoogiks olev viin mahlaga (Mutt 2012: 213). Ka Erlend joob „segu” (Mutt 1986: 127), mis tähendab, et piirid Muti loomingus ei ole täiesti kindlalt fikseeritud. Kindel on vaid see, et õlu on Muti naistegelaste seas vähempopulaarne valik, pigem juuakse veini ja kangemat alkoholi. Seda võib võtta ka kui tegeliku elu peegeldust, kus mõlemad sood joovad tegelikult kõike. Aga mingeid üldistusi on nende valikute põhjal siiski võimalik teha.

Naisi on peetud moraali ja enesekontrolli eeskujuks ning see ei sobi kokku alkoholitarbimisega (SIRC 1998: 20). Ka „Fabiani õpilases” mõtiskleb Fabian, et „õige” naine on „kui looduse järjekestvuse ning instinktiivse elujaatuse kehastus”, kes hoiab raskemeelsest elupõletavast mehest eemale (Mutt 19809: 77). Naistegelasi on iseenesest üldse Mutil palju vähem ja enamasti on nad kõrvaltegelased. Väärtushinnangute alusel võib naised jagada kaheks. Ühed keskenduvad kodule ja perekonnale, mitte olles kuigi vaimsed. Sellised „tavakodanikud” on Reet ja tema sõbrannad romaanis „Keerukuju”. Teised on enesekesksed ja vaimsed või oma alal hinnatud. Seda poolt esindab varieteetantsijanna Malka romaanidest „Keerukuju” ja „Kallid generatsioonid”. Lhea romaanist „Hiired tuules” orienteerub algul koduvälisele, kuid hiljem abiellub Kalle Jermakoffiga ning pühendub perekonnale. Tema puhul on näha Victori positsioon, kelle arvates Lhea ei sobinudki kultuurisfääri. (Kask 1989: 19.) Hilisemates teostes jätkub samasugune eristus. Ruta romaanist „Progressiivsed hiired” ja Golda „Kõrtsikammijast” kuuluvad vaimsemate naiste hulka, aga Mati („Kooparahvas läheb ajalukku”) esimene naine Piibe on kodukesksem.

„Abielus kuulutati kodu suurimaks väärtuseks, õnne sünonüümiks” (Mutt 1985: 153), aga Muti kujutatud meesharitlastele meeldivad pigem baarid ja sõprade seltskond, nad pole eriti kodukesksed. Kultuuridevaheline uurimus on leidnud, et tihti jätavad mehed naised joomisrituaalidest välja, et eraldada joomist naise domineeritud kodusest alast (SIRC 1998: 20). Muti loomingus esineb harva seda, et naised koos meestega joomas käivad. Need naised, kes seltskonnas on, ei ole enamasti kellegi kaaslased. Romaanis „Kooparahvas läheb ajalukku” viibivad Mati teine ja kolmas abikaasa vahel temaga koos väljas joomas, romaanides „Keerukuju” ja „Kallid generatsioonid” käivad Lutrin ja Malka igal pool kahekesi, aga Reet romaanist „Keerukuju” ei lävi üldse Erlendi sõpradega.

Järgnevalt vaatlen kolme tegelastepaari, kelle joomisharjumusi võrreldes tulevad välja Muti loomingule omased meeste ja naiste vahelised suhted. Uurin, kuidas on vastuolulise paari, Erlendi ja Reeda suhte ja joomiskommete kaudu romaanist „Keerukuju” võimalik üldistada kultuuri- ja vaimuinimete ning „massi või tavakodanike” erinevust. Neile vastanduvad Lutrin ja Malka romaanidilooigiast „Keerukuju” ja „Kallid generatsioonid”, kelle kaudu on näha meeste ja naiste vahelise harmoonia võimalikkus ja joomiskommete sarnasus. Kolmandaks vaatlen, kuidas Fabiani ja Ruta kui mitteromantilise paari ühiseid joomiskombeid.

2.2.1 Erlend ja Reet romaanist „Keerukuju”

1985. aastal ilmunud romaanis „Keerukuju” kirjeldab Mutt kahe erineva inimese lugu teineteise leidmisest abielulahutuseeni. Konflikti tekkepõhjuseks on peetud „tarbijalikku massiteadvust kandva inimtüübi ja haritlasttüübi kokkupõrget” (tsiteeritud Erik 1990: 59). Erlendile tundub noore ja kogenematu inimesena, et Reeda väärtushinnangud langevad tema omadega kokku, kuid pärast abiellumist ning esimese lapse sünni hakkavad ilmne nende erinevused. Erlend sallib kodust väikekodanlikku keskkonda aina vähem ning käib väljas joomas, eristades niiviisi seda kui meeldivat tegevust nii Reedast kui ka kodust ehk ebameeldivast. The Social Issues Research Centre’i aruandest selgub samuti, et tihti jätavad mehed naised joomisrituaalidest välja alkoholitarbimise eristamiseks naisest ja kodust (SIRC 1998: 20).

Uurimuses „Alkoholiga seotud suremuse kontrastid Eestis: Haridus ja rahvuskuuluvus” spekuleeritakse, et abielus olevad inimesed pakuvad teineteisele tuge, vähendades nii riski alkoholi tõttu surra, ent tõdetakse ka, et inimesed võivad alkoholiprobleemide tõttu lahutada. (Palo jt 2009.) Erlendi ja Reeda puhul pole retseptioonis mehe alkoholitarbimist lahutuse põhjusena välja toodud, kuid joomiskommete erinevus on

inimeste sobivusel kindlasti mõnevõrra määrav roll. Nende kommete lahknevus võib kajastada erinevusi eluviisides ja väärtushinnangutes.

Erlend kui Muti loomingule tüüpiline meesintelligent käib tihti joomas, tema joomiskombeid iseloomustab see, et „tähistamine nõuab kindlasti alkoholi, aga iga jook ei nõua tähistamist” (SIRC 1998: 34). Ka Reet ei joo üksnes siis, kui on midagi tähistada, kuid tal peab olema alkoholitarbimiseks mõjuv põhjus. Ta planeerib sõbrannale küllamineku või külaliste vastuvõtmise ette, et siis koos natuke tarbida. Selles osas on Erlendi ja Reeda harjumused sarnased, et mõlemad joovald seltskonnas. Erlend ei pea kõike ette planeerima. Ta võib ka lihtsalt pärast tööd kuhugi pikemaks jääda, mis Reeta häirib (Mutt 1985: 66).

Mutt kujutab Reeta eriti irooniliselt. Teda nähakse romaanis Erlendi vaatepunktist, mistõttu on Reeda vaated liialdatult väikekodanlikud. Kuid nendest selguvad „massidele või tavakodanikele” omased tunnused, mis eristuvad Erlendi kui „kultuuri- ja vaimuinimese” omadest. Naisel on oma sõbrannadega harjumus iga päev helistada ja kõigest rääkida, aga kui keegi talle korrapäraselt ei helista, siis Reet kurjustab, et „üks aelevat kusagil ringi, teine tolknevat rohkem baarides kui kodus, ehkki endal on kaks last” (Mutt 1985: 42) jne. Sellest järeldeb, et Reeda-sugustele inimestele on lapsed ja kodu tõepoolest abielus tähtsaks väärtuseks, baaris käimist ei peeta abielunaisele kohaseks. Oluliseks peetakse ka sõprust ja suhtlust, millest annab tunnistust Reeda sõbrannade süsteem, milles helistatakse iga päev (Mutt 1985: 42) ja käiakse tihti külas. Et Erlend eelistab oma toas lugeda ja end arendada, kahtlustab Reet, et Erlend ei armasta inimesi. Aga Erlendi jaoks ei ole tähtis iga päev inimestega suhelda, ta ei mõista, „miks küsida sõber Aadu käest, mis too hommikusele õllele peale hammustas”. (Mutt 1985: 44–46.) Intelligentse inimesena ei ole tema huvid nii triviaalsed ega olmelised, aga see näitab ka Erlendi elukaugust.

Erlendi tutvusringkond moodustub Reeda omast erinevatel alustel ja funktsioneerib teisiti. Reet tutvub inimestega kõikjal, Erlend aga mitte: ta lävib regulaarselt vaid Lutriniga. Reedal seevastu käivad tihti külalised, mis Erlendit algul häirima hakkab, sest ta tahaks oma kodus vaikust, et end arendada. Reeda sõbrannadele vastupidiselt leiavad kõik Erlendi kontaktid aset väljaspool kodu. (Mutt 1985: 57.)

Reeda kui „massi või tavakodaniku” joomiskombed on üsna tavalised. Kogunetakse mõnel sündmusel: sünnipäevadel, pulma-aastapäevadel, korterivahetuse tähistamiseks jne. Kuid alati ei tähistata, sagedasti käiakse ka niisama igapäevases juures ja sinna mehi ei kutsuta. Nii nagu mehed naisi, jätavad ka naised mehi joomisrituaalidest välja. Reet ja ta sõbrannad niiviisi loovad omaette maailma., mida Erlend ei austa. Vahel paneb ta pikaleveninud õhtul köögitule põlema, millega rikub naiste loodud keskkonna. (Mutt 1985: 57–58.)

Sõbrannadevahelistel koosviibimistel juuakse veini. See näitab ühtlasi Muti naistegelaste eelistust, mis on omane Eesti naistele üldiselt, nagu Satu Helakorpi jt uurimusest välja tuleb. Tihe kooskäimine näitab, et nõukogude ajal tarbisid naised alkoholi küll tihti, kuid vähestes kogustes: üht pudelit veini jõid mitu sõbrannat pika õhtu peale. Aga naistele ei olegi alkohol põhjus omaette, vaid kooskäimise üks element. Kogunetakse selleks, et teineteise seltskonda nautida ja igasuguseid uudiseid vahetada. (Mutt 1985: 58.) Ka Erlend kohtub oma sõpradega näiliselt samadel põhjustel, aga tema kui vaimuinimese jaoks on oluline rääkida tähtsatel teemadel, mitte niisama igasugust juttu rääkida.

Erlend teeb Reeda sõbrannade hulgas omamoodi osalusvaatlust, aga teda huvitavad rohkem nende suured olengud, mitte koduselt vaiksed. Suurte olengute stsenaarium on samasugune, ükskõik kelle juures pidutsetakse. Peaaegu eranditult osalevad neil abieluinimesed, mis on täiesti erinev Erlendi seltskonnast, kus abielupaare enamati ei olegi. Naised ja mehed alustavad õhtut eraldi: mehed lähevad Teedu juurde, kus tehakse „eelsoojendust“. Ka naised joovad, et peotuju saavutada. Alkoholi kasutatakse meeleolu loomiseks, selle vabastav mõju on neile oluline, sest kui mehed Teedu juurest saavad, muutub õhkkond veel vabamaks. Tantsitakse ja räägitakse kahemõttelistel teemadel, kuid sellega õhtu piirdubki. Mida rohkem Erlend Reeda sõbrannasid tundma õpib, seda enam ta veendub, et peo hinged on vooruslikud ja vaoshoitud perekonnainimesed. Erlend mõtiskleb, et võib-olla hoiavad sellised meelad koosviibimised abieluinimesi muul ajal vaos, mistõttu lahutatakse abielusid vähem. Reeda sõbrannadest polnud keegi veel lahutanud, kuigi koos on oldud neli-viis aastat. (Mutt 1985: 58–59.) Alkoholi abil saab Reeda seltskond end viia seisu, kus on lihtne grupitegevustega kaasa minna. Siin tuleb välja ka Mihkel Mutt kui moralist, kes kujutab Reeda sõbrannade joomiskombeid Erlendi kui teistsuguste kommetega kõrvaltvaataja pilgu kaudu, kes peab neid kohatuks. Aga Reeda sõpruskonnale on selline viis aktsepteeritud joomiskombe vorm.

Ka Reet tunnetab inimgruppide erinevusi, mis ilmneb sellest, et Reet ei taha nende pulma-aastapäeva tähistamisele Erlendi sõpru kutsuda – need ei sobi Reeda sõbrannade seltskonnaga. Ta küll tajub seltskondade erinevust, kuid ei mõista siiski pikka aega, miks Erlendil on teistsugused harjumused. Reet arvab, et Erlendi kui abielumehe ja laste isa koht ei ole Lutrini ja Malka sarnaste „tuulepeade“ kõrval. Reedale ei loe Erlendi olemus, temalt nõutakse sama, mida kõikidelt „massi ja tavakodanike“ hulka kuuluvatelt: välimust ja jõukust, sidemeid ja seltskondlikkust. Aga Erlendi tuttavatest pole kasu millegi muretsemisel, kui siis ainult teatripiletite. (Mutt 1985: 98–113.) Ka kultuuri- ja vaimuinimestele on samad tunnused olulised, kuid teistmoodi. Neile tähendab teater kultuuri, aga etenduste arvustamine on samal ajal ka nende töö osa, mistõttu pileti hankimine tutvuse kaudu on kasulik.

„Massi või tavakodanikku” gruppi kuuluvad inimesed ei kujuta ette, et võib eksisteerida alternatiivsed olemisvorme ja mõtteviise (Mutt 1985: 86), kõik peab olema ühesugune. Ka Erlendi seltskonnale meeldivad endasugused, kuid neid ühendab pigem vaimne tasand. Kohati on Mutt suhtunud mõlemasse inimgruppi irooniliselt, ta on nende elukommete ja mõtete kujutamise liialdanud.

Erlendi ja Reeda alkoholitarbimise kombed ei olegi pealtnäha nii erinevad, kuna alkoholil on mõlema elus suur roll, aga sisuliselt lahutab nende kombeid väga palju. Naise joomisharjumusi kujutab Erlend läbi selle, mida ta näeb ja seetõttu pole eriti esindatud Reeda arvamus, vaid Erlendi järeldused toimuvast. Nendest järeldustest ilmneb Reeda väikekodanlikkus, mis iseloomustab ka „massi või tavakodanikke”. Seepärast peetakse neid kultuuri- ja vaimuinimestest madalamaks. Kahe inimtüübi väärtushinnangud on erinevad ning neid ei tunnustata vastastikku.

Kokkuvõtteks võib Erlendi ja Reeda näitel öelda, et alkoholil on Muti loomingus sugusid ja inimtüüpe eristav tähendus. Erinevatesse inimtüüpidesse kuuluvad tegelased joovad harva koos, põhiliselt aga ei joogi, sest Muti tegelased eelistavad vaid endasuguste seltskonda: nii kultuuri- ja vaimuinimesed kui ka „mass või tavakodanikud”. Kui Erlendi ja Reeda suhe on väga vastuoluline, siis ilmneb Muti loomingus ka harmoonilisemaid suhteid. Üheks neist on Lutrini ja Malka romaanist „Kallid generatsioonid”. Järgnevalt vaatlen nende põhjal, et Muti teostes ei pruugi alkohol sugusid ainult kategooriliselt eristada, meeste ja naiste joomiskombed võivad olla ka sarnased.

2.2.2 Lutrini ja Malka romaanist „Kallid generatsioonid”

Lutrini ja Malka suhe on kujutatud Erlendi vaatepunktist, kes veedab „Kallites generatsioonides” nendega suurema osa oma ajast. Hilju Erik ütleb, et „Erlendi sotsiaalne ja hingeline seisund on pärast lahutust ebamäärane” ja seepärast tundub tähenduslik, et ta just „nn korralikest inimestest” erinevate Lutrini ja Malkaga aega viidab (Erik 1990: 97).

Kuigi Malkal ja Lutrini on „uulitsaplika ja boheemlase maine” (Mutt 1986: 6), siis see paar esindab Erlendile ja Reedale vastanduvat idüllilist alternatiivi. Kui Erlend ja Lutrini kuuluvad samasse inimgruppi „kultuuri- ja vaimuinimesed”, siis Malka on Reedale vastanduv naistegelane. Ta on selline naine, kes vaimuinimestest meestele meeldib. Naistegelastes hindavad meestegelased intelligentsust, haritust, isikupära, kaunist välimust ja naiselikku käitumist, aga ka võimet iseseisvalt mõelda ja arutleda. Malka on üle kolmekümnene varieteetantsijanna, kelle amet ei eelda erilist vaimsust, kuid kellele kuulub meeste sümpaatia, sest ta mõtleb originaalselt ja omab enda arvamust. (Kask 1989: 20.) Reet aga ei suuda

originaalselt mõelda, talle on tähtis teiste endasuguste arvamus ja ta ei suuda aru saada, et võib eksisteerida ka muid olemisvorme. Seepärast ei kuulu talle ka vaimumeeste sümpaatia.

„Keerukuju” Lutrinit on peetud anarhiliseks ja boheemitsevaks pseudointellektuaaliks. (tsiteeritud Erik 1990: 74). Ta on üldiselt samasuguste vaadetega kui Muti peategelased, kuuludes seega seltskonda, kellega hea meelega koos juuakse, mida tõestab see, et „Mutt on romaanis öelnud, et Lutrinit salliti. Ta küll ei täpsusta, kes ja kus sallis,” aga Hilju Erik oletab, et „temasse suhtuti positiivselt neis ringkondades, kus ta oli oma inimene. Reeda seltskond ei kuulu sellesse ringkonda ja seepärast on ta neile ka talumatu.” (Erik 1990: 75.)

Kui Lutrin nägi „Keerukujus” väga halb välja, siis pärast Malkaga ühise elu alustamist muutuvad nii Lutrini vaated elule kui välimus. Erlend on „Kallites generatsioonides” arutlenud Lutrini uute heade omaduste üle, millest toob välja alkoholiteema, kuna see oli Lutrini elus mõnel perioodil väga tähtsaks kujunenud. Malka ei suutu Lutrini liigsesse alkoholitarbimisesse hästi, mistõttu mees seda režiimi muudab. Kuigi Erlendile meeldib lauakaaslane, kes „paari tunni pärast ära ei vaju, nutma ja norima ei hakka,” siis kardab ta, et Lutrini äkiline kainus saab tõsiseks proovikiviks nende sõprusele, kuna „karsklase ja tipsutaja elud kulgevad kord juba väga erinevate põhiskeemide järgi.” Ent Lutrin ei tee sajakaheksakümnekraadist muutust ja Malka ei tõrju Lutrini sõpru oma kodust eemale – vastupidiselt Reedale, kes Erlendi sõpru ei soosi – ning meeste sõprus jätkub. (Mutt 1986: 19–20.) Siit järeldub, et alkoholil on tegelaste elus tähtis osa, sest kui sisseharjunud kombeid drastiliselt muuta, võivad sõprade teed lahku minna. Alkohol tähendab sõpruse võimalikkust: see loob ühesuguse eluviisi.

Kuigi võib paralleeli tõmmata Malka ja Reeda vahele, sest mõlemad mõistavad oma meeste joomiskombeid mingil määral hukka, siis Malka on ikkagi leebem. Lutrin muutub vabatahtlikult, kuna armastab naist, aga Erlend ei muudagi oma kombeid, sest ei tunne Reeda vastu aja jooksul enam midagi. Malka ei ole kindlasti karsklane, talle lihtsalt ei meeldi Lutrini liiale kippuv tarbimine. Kuigi nad käivad igal pool koos – teatris, restoranides ja Erlendil külas –, siis nende joomistavad on mõjutatud Malka ametist varieteetantsijannana. Naine tantsib õhtust õhtusse varietees, mistõttu ei käi nad eriti väljas, suvekuudelgi seiklevad vaid sõprade suvilaid mööda. (Mutt 1986: 14.) Malka ei saa sünnipäevadest ega teistest seltskondlikest üritustest päriselt rõõmu tunda, kuna peab tööle minema just siis, kui melu alles algab ning naaseb, kui kõik on juba purjus. (Mutt 1986: 34.) Kainena purjus inimeste keskel olla ei meeldi ühelegi Muti tegelasele, mis näitab veelgi paremini alkoholi olulisust seltskonna ühtsustunde loomisel, mis tuli välja ka Reeda sõpruskonna suuremate olengute puhul.

Lutrin ei eralda joomist kodusest alast, sest Malka ei domineeri seal nii nagu Reet Erlendi kodus. Neil ei ole joomiseks vaja kindlat seltskondlikku sündmust nagu Reedale. Malka asub küll Lutrini koju elama, muutes seda puhtamaks ja kenamaks (Mutt 1986: 15–16), kuid see sobib Lutrinile. Malka ei saa tema kodu domineerijaks negatiivses tähenduses. Erlend ja Reet aga lähevad elama Reeda vanemate korterisse, mistõttu naine end seal vabamalt tunneb. Malka ei muuda kodus juues naiselikke sotsiaalseid rolle, nad joovad Lutriniga kahekesi ja see ühendab neid. Reeta ja Erlendit kodus joomine ei ühenda, sest nende joomiskombed on erinevad. Kui kultuuridevahelisest uurimusest selgub, et mehed jätavad naisi joomisrituaalidest välja ka selleks, et kindlustada oma võimu nende üle (SIRC 1998: 20), siis kummagi paari puhul see välja ei tule.

Kokkuvõttes ilmneb kahe vastandliku paari suhetest ning nende joomiskommete erinevustest ja sarnasustest see, et alkoholi kaudu joonistuvad välja erinevad inimtüübid. On kultuuri- ja vaimuinimesed, kelle väärtushinnangud ja joomiskombed eristuvad oluliselt „massi või tavakodaniku” omadest, mistõttu tekivad lahkkelid. Muti tegelased eelistavad juua endasugustega, mitte teise gruppi kuuluvatega. Lutrini ja Malka suhe näitab seda, kuidas mehe ja naise joomiskombed võivad olla sarnased ja see ühendab neid. Aga alkoholil on eluviisides üldiselt tähenduslik roll. Kui kahest sõbrast üks enam ei joo, siis võivad nende elurežiimid muutuda ja nende teed lahku minna. Järgnevalt vaatlen mitteromantilist paari, Fabiani ja Rutat, kelle elusid ühendab samasugune töörežiim.

2.2.3 Fabian ja Ruta romaanist „Progressiivsed hiired”

Fabiani ja Ruta suhe romaanis „Progressiivsed hiired” on eelnevatest erinev, sest nemad ei ole romantiliselt seotud. Neid ühendab hoopis eluviis, mis on töökohustuste tõttu sarnane. 2001. aastal ilmunud romaanis ilmnevad juba ka ühiskonnas toimunud muutused, mis on kaasnenud võimuvahetusega. Fabian on kaheksa aastat pealinna kunstielust eemal olnud, kui ta Tallinna naaseb, et seal kirjatööga elatist teenida. (Mutt 2001: 12–13). Selle aja jooksul on kultuuris palju muutunud ning temast saab kirjaniku asemel ajakirjanik ajalehe „Koiduvalgus” eluosakonnas. Ruta töötab ajakirja „Efend” toimetuses. See tähendab, et Ruta tegutseb alal, mida Fabian väärtustab ja mis talle kasulik on. Naine on talle kohati tööalaselt nõuandjaks: Ruta soovib Fabianile teemasid, mis ajakirja „Efend” konteksti otseselt ei sobi. Ühtlasi on Ruta naistegelane, kellele kuulub meestegelaste sümpaatia, ta pole „mass või tavakodanik” ja ta liigub kultuuri- ja vaimuinimeste seltskonnas.

Fabiani hüütakse eluosakonnas töötades Tammsaareks, sest temas on säilinud ajakirjanike nõukogudeaegseid kombeid: ta oli lasknud intervjuueeritava artikli üle vaadata, aga see ei lähe uuema aja praktikaga kokku. (Mutt 2001: 62) See hüüdnimi on eriti irooniline,

kuna Anton Hansen Tammsaare on tõsine kirjanik, Fabian kirjutab aga pealiskaudsele ajalehele eluosakonnas, kus tal on nii palju tööd, et tal ei jää vaimsete huvidega tegelemiseks palju aega (Mutt 2001: 111). Mõni aeg enne „Koiduvalguse” pankrotti minemist saab Fabianist siiski kultuuriosakonna toimetaja, kelleks ta saada tahtiski, sest eluosakonnaga seotud koerad, geid ja pätiurkad pole tema jaoks (Mutt 2001: 120). Fabiani vaade eluosakonna teemadele on alavääristav, kuna mees väärtustab kultuuri ja vaimu, aga ei saa sellest tema jaoks tühises osakonnas kirjutada. „Koerad, geid ja pätiurkad” on ironiseeritult üldistav kokkuvõte Fabiani jaoks tühisest elust.

Kuna Fabian on Tallinna kunstielust kaua eemal olnud, siis teeb Ruta ettepaneku ühiselt päev veeta, et Fabian saaks ettekujutuse kultuuriajakirjaniku tööst. Kui eluosakonnas töötades kuulub alkohol samuti mingil määral Fabiani töökohustuste hulka, sest vahel tuleb mõnele teabe saamiseks õlut pakkuda (Mutt 2001: 70), siis kultuuriajakirjanikuna käib ta töö asjus üritustel, kus enamasti alkoholi pakutakse. Juba esimesel päeval uues ametis leiab ta oma laualt väga palju kutseid galeriide, teatrite, kinostuudiot, muuseumide ja kirjastuste poolt küll avamistele, esietendustele, esitlustele jne (Mutt 2001: 121–122).

Fabian ja Ruta lähevad küll sündmustele koos, kuid ei viibi ilmtingimata kogu aeg kahekesi. Ruta jätab Fabiani mitu korda omapäi, minnes tuttavatega suhtlema. Nad ei sõltu teineteisest. Niiviisi omapäi jäänuna avastab Fabian galeriis „Kitseke” maali nimega „Joodikud söövad”. Alkoholil on talle nii suur mõju, et seda maali vaadates tunneb Fabian, et ta tahab viina võtta, ning otsustab seepärast, et „Uuve on hea kunstnik.” (Mutt 2001: 128–129.) Fabian ja Ruta kui ajakirjanikud ei ole ainsad, kes päev läbi kultuurisündmustel käivad, Fabian näeb korduvaid inimesi ühelt ürituselt teisele. Siit järeldub, et kultuuriinimesed käivad nullinate alguses paljudes kohtades. Endiselt käiakse vahel ka klubis, mille prototüübiks on KuKu Klubi, kuid see joomiskoht on muutunud. Sellest tuleb juttu kolmanda peatüki alapeatükis „Muutused kõrtsides, mille prototüübiks on KuKu Klubi”.

Mutt ironiseerib Fabiani arvamuse üle oma alkoholitaluvusest: „kuigi Fabian oli igas külalastatud paigas joonud vaid klaasikese veini, tundis ta, et mõtted on muutunud imelikult konkreetseks, neid oleks nagu saanud kätte võtta, voolida ja kokku panna justkui legosid” (Mutt 2001: 139). Et ta alkoholitaluvus pole lõpmatu, näitab see, et lõpuks lähevad Fabiani mälestused sellest õhtust häguseks. Lõpuks istuvad nad Rutaga taksos, Fabian laseb end koju sõidutada ja hakkab arvustust kirjutama. See arvustus lükatakse tagasi, kuna on liiga pikk, „Koiduvalguse” lugeja tahtvat artikli mõtet kohe teada saada. Fabiani ülemus toob sisse vastanduse „Loominguga”, mida nemad ei ole. (Mutt 2001: 158–160.) Sellest võib järeldada, et Fabian suudab purjusolekus artikleid kirjutada küll, kuid see lihtsalt ei sobi ajalehe konteksti, mida ta esimesel päeval uues ametis ei mõista. Kultuuriosakond ei ole samuti

ideaalne, ka seal ei saa Fabian kirjutada sisukaid arvustusi nii, nagu ta oli nõukogude ajal harjunud.

Kuigi Fabian elab algul Ruta juures, kuna tal ei ole Tallinnasse tulles elukohta, siis ei ole Fabiani ja Ruta vahel midagi romantilist muuhulgas ka seepärast, et Fabian on abielus ja Ruta abiellub lõpuks Reptiiliga, kes oli olnud tema salaarmastus keskkoolist saadik. Ruta võõrutab mehe alkoholi liigtarbimisest, aga mitte Reptiili käitumist hukka mõistes, vaid tema karjääri parandamise eesmärgil. (Mutt 2001: 257.) Kultuuri- ja vaimuinimestele omast alkoholitarbimist ei kujuta Mutt alati positiivse ja ühendava nähtusena, see võib karjääri edenemisele kahjuks tulla.

Kokkuvõtteks võib öelda, et alkohol tähendab Fabianile ja Rutale ühelt poolt lõbu ja teisalt paratamatust: nende töö tähendab alkoholitarbimist, aga alkohol ei tähenda neile ilmtingimata tööd. Fabiani ja Ruta suhe näitab ka mehe ja naise sõpruse võimalikkust: Fabian küsib Rutalt tööalast nõu ning peab naisest lugu. Lutrini ja Malka suhe on küll romantiline, kuid ka nende suhtes on alkoholil samasugune roll, mõlemad joovad. Nii Rutale kui Malkale kuulub meesintelligentide sümpaatia, kuna nad on sisemiselt vabad ja nad on oma alal tunnustatud. Aga Reedale ei kuulu vaimuinimeste sümpaatia, tema esindab oma vaadetelt ja elukommetelt „tavakodanikku”. Kuna Erlendi ja Reeda joomiskombedki väga erinevad on, siis mõistavad nad teineteist vastastikku hukka. Väärtushinnangute ja joomiskommete erinevuse tõttu ei mõista Reet, et Erlend võib ka ilma suurema sündmuseta alkoholi tarbida. Erlend aga ironiseerib Reeda sõpruskonna väikluse üle. Nendest paaridest järelduvad Muti loomingule üldiselt omased tegelastüüpide ja nende joomiskommete erinevused ning meeste ja naiste vaheliste suhete tunnused.

Eelnevalt vaatlesin seda, milline roll on alkoholitarbimisel on tegelaste elus ning kuidas joomiskombed iseloomustavad tegelasi, pannes nad omavahel sarnanema või erinevama. Alkoholi tähendus on määrata tegelaste inimgruppidesse kuulumine. Aga Mihkel Muti loomingus on alkoholiteemal veel üks roll: joomiskohad, mida vaatlen järgnevalt. Alkoholi pakkumine eristab joomiskohti teistest institutsioonidest. Mihkel Mutt peab „Mälestuste” 5. osas ise oma loomingu üheks eesmärgiks kõrtsides toimuva elu kujutamist, mis iseloomustab ajastu üht külge (Mutt 2011: 163). Tema teostes on kirjeldatud joomiskohti, kus käimine on teatud ajal ja kindlatele tegelastele omane. Joomiskoht asetub tegelaste sotsiaalse elu keskpunkti ja iseloomustab nii ajastut. Ühiskonnakriitilise kirjanikuna on Mutt kajastanud kaasaega ning võimuvahetus toob kaasa muutused joomiskohtade sisemises korras. Seega on Muti loomingus alkoholiteemal mitu tähendust, erinevatel joomiskommetel ning joomise kohal ja ajal on oluline roll.

3. Joomise koha ja aja tähenduslikkus

Mihkel Mutt debüteeris ilukirjanduses 1980. aastal jutustustekoguga „Fabiani õpilane” ja tema viimane romaan „Kooparahvas läheb ajalukku” ilmus 2012. aastal. Seega on Mutt tegutsenud nii nõukogude ajal kui ka tänapäeval. Selle 32-aastase perioodi jooksul on Eesti ühiskonnas toimunud väga suured muutused, mida Mutt ühiskonnakriitilise ja kaasaega kujutava kirjanikuna kajastab. Uue korraga kaasnev turumajandus põhjustab muutused Mutile olulises teemas: joomiskohtades. Alkoholist kirjutades kujutab Mutt palju seda, kus tegelased joovad ja nullindate teostes vaatlevad nood tihti seda, kuidas neile kunagi oluliseks paigaks olnud kõrtsid ajas muutunud on. Nii loob Veebian romaanis „Kõrtsikammija” kõrtsidest süsteemi, kus lahterdab joomiskohad eriti spetsiifiliselt nendes toimivate tavade, kommete ja väärtuste järgi ära ning kujutab nende muutumist ajas. Sellest tuleb pikemalt juttu alapeatükis „Muutused kõrtsides”.

Mihkel Muti teostes leiavad dialoogid sageli aset joogiasutustes (Kressa 2007), sest „kes kunagi restoranis käinud, ei see enam piimasaali ihka” (Mutt 1980: 16). Joomiskohad on Muti loomingus vaimuinimeste sotsiaalse elu keskpunktiks, nad lõõgastuvad seal alkoholi abil tööst, aga joomiskohal võib olla oluline tähendus ka grupikuuluvuse tekkimisel.

Alkoholi joomine on Muti loomingus ilmselgelt sotsiaalne tegevus. Mõne erandiga juuakse põhiliselt ikkagi ühiskonna poolt joomiseks määratud spetsiifilistes keskkondades – kõrtsides, baarides, restoranides jm. The Social Issues Research Centre’i aruandest „Joomise sotsiaalsed ja kultuurilised aspektid” selgunud kolmest kultuuridevaheliselt ühisest konstandist on Muti loomingus esindatud kõik. Joomiskoht on spetsiifiline keskkond, eraldiseisev sotsiaalne maailm, millel on oma tavad, kombed ja väärtused. Joomiskohad on sotsiaalselt integreerivad, egalitaarsed keskkonnad ning nende põhifunktsioon on sotsiaalne lõimimine ja kuigi mõnda tegelasse, nagu Elve ehk Põrr-Põrr „Kõrtsikammijas”, suhtutakse halvemini kui teise, siis suheldakse joomiskohtades ikkagi igasuguste inimestega. Muti tegelastele meeldib ka üksi baaris joomas käia ja inimesi vaadata, kuid baari minemisega annavad nad märku oma seltskondlikkusest.

Mihkel Mutt kujutab oma loomingus üldiselt linnaelu. Enamasti joovad Muti vaimuinimesed peenemates kõrtsides, aga on ka teisi kohti, kus juua. Nõukogude ajal käivad linnainimesed küll suvepäevadel või tööga seoses talgutel, aga Mutt kirjeldab seda väga vähe. „Fabiani õpilases” ja „Keerukujus” joovad noored vaimuinimesed internaadis. Vahel juuakse töölgil: Lutrin „Kallites generatsioonides”, sest on õnnetu ja Margus „Progressiivsetes hiirtes”, sest „töö nõuab”. Romaanis „Keerukuju” on toimetuses, kus töötavad Erlend ja Lutrin, nurgadiivanid, mis on riiklikult määratud kirjanikega suhtlemiseks. Tegelikult aga toimetajad

hoopis joovad seal õlut või kohvi ja segavad neid, kes peavad tõsiselt töötama. (Mutt 1985: 87.) Romaanis „Kooparahvas läheb ajalukku” kirjeldab Mutt kultuuriinimeste nõukogudeaegseid olenguid kunstnike keldri- ja pööninguateljeedes. Selles romaanis on linnaelu kõrval kujutatud väikekoha joomisharjumused ja nende muutumine aja jooksul, mis tulevad välja Illimari kirjadest Juhanile.

Kaheksakümnendatel vaatlleb Illimar poe ees inimesi ja sulandumiseks võtab kätte õlle, kuigi ta sellega tegelikult harjunud ei ole (Mutt 2012: 196). Omamoodi on külameeste ühtsus mõtteliselt sarnane ka linnas elavale „kooparahvale”, käiakse ju iga päev koos ja arutatakse nende jaoks tähtsaid teemasid. Kui nõukogude ajal joodi poe ees õlut (Mutt 2012: 196), siis võimuvahetusega kaasnevad muutused külameeste eludes. Suletakse tsehh, mis väikekoha inimeste elu väga tähtis oli ja pood kaotabki oma klientuuri, mehed lähevad Tartusse tööle (Mutt 2012: 322). Külapood läheb pankrotti ja selle asemel ehitatakse pubi, kus hakkavad kohalike asemel käima turistid. Alkohol ja sellega kaasnev seltskondlikkus jääb allesjäänud meestele endiselt tähtsaks ning lõpuks käiakse koos juba bussipeatuses. (Mutt 2012: 342–343.) See võib sümboliseerida külameeste vaesumist, kuid kokkuhoidu.

Aga kultuuri- ja vaimuainimeste nõukogudeaegne ühtsus kaob. Romaanis „Progressiivsed hiired” on Mutt kirjeldanud peaaegu kõikide oma eelmiste romaanide tegelaste saatuseid, nende elud on Eesti taasiseseisvumise järgselt muutunud. Pepe ja Kirill, kes 1982. aastal ilmunud romaanis „Hiired tuules” on parimad sõbrad, on uuel ajal läinud tülli ja ei suhtle. See iseloomustab ka ühiskonnamuutust: taasiseseisvumise järgses turumajanduse ühiskonnas peavad kunstnikud teineteisega konkureerima hakkama. Ühel läheb hästi, teisel mitte. Samuti tekib konkurents joomiskohtade vahel, mida luuakse massiliselt juurde, ja see see toob kaasa kõrtside sisemised ja välimised muutused, mida Mutt on kirjeldanud „Kõrtsikammijas”.

Joomiskoha muutust Eestis on kujutatud ka novellikogus „Siseemigrant”, mille alapealkirjaks on irooniliselt „Novellid Rui taevalike kommentaaridega”. Igas novellis kujutab Mutt erinevat tegelast ja iga novelli lõpus ütleb Rui, kas ta on seda tegelast Peldikubaaris kohanud või mitte. Kogu lõpus tuleb välja, et Peldikubaari ei ole enam, selle asemel püstitatakse Vabadusesammast (Mutt 2007: 136). Omamoodi kujutab see nõukogudeaegse ühtsuse lagunemist taasiseseisvumise järel. Peldikubaarist oli just välja kujunemas kodanikuühendus, kui see hävitati, ent „Siseemigrant” ei lõppe lootusetuse toonil, kuna Rui mainib, et nüüd käiakse koos ühes teises kohas (Mutt 2007: 136).

Romaan „Kooparahvas läheb ajalukku” võtab kokku Mutile olulise teema: kultuuriinimestele oli nõukogude aja lõpul klubi „Koobas”, mille prototüübiks on KuKu Klubi, väga tähtis koht, kuid nende teed lahknevad pärast võimuvahetust. Mõne tegelase

puhul viivad võimuvahetusega kaasnevad muutused surnuks joomiseni. Aga Rui, kes kujutab endast keskmisest Eesti joodikust natuke suuremat alkoholitarbijat, jätab joomise maha ja hakkab ühiskonna silmis asjalikuks, asudes õigusteadust õppima. Rui esindab progressi, mida vaimuinimesed väärtustavad, kuid mis irooniliselt muudab Rui eluviisi vastandlikuks alkoholi tarbivate humanitaaride omast.

Nii mitte-linna kui linnakõrtsid muutuvad taasiseseisvumise järgselt sisemiselt ja väliselt, kuid Muti loomingule on omasem linna kujutamine. Tema tegelased joovad küll ka väljaspool baare, kuid enamasti siiski nendes, mistõttu hakkab järgnevalt vaatlema Muti loomingule omaseid joomiskohti ja muutuseid neis.

3.1 Muutused kõrtsides

Romaanis „Kõrtsikammija” eristab Veebian kõrtse nende sisemiste omaduste põhjal. Veebian on teistsuguse nimekujuga Fabian, kelle joomiskombed ulatuvad 1980. aastatesse, mida Mutt on kujutanud kui kõige ühtsemat vaimuinimeste alkoholitarbimise aega. Veebian läheb kõrtse kammima aga 2005. aastal ilmunud raamatus, mis kujutab selle ilmumise kaasaega ning seetõttu tulevad tema kirjeldustesse sisse ka taasiseseisvumise järel toimunud muutused.

Sarnaseid joomiskohti on väga palju, aga ka nende üldiseid tüüpe on rohkem kui kümme. Veebian saab algul kirja laiatarbekohad, snoobide kohad, nukrad allakäinud kohad, rõõmsad meestekohad, masendavad meestekohad, endised vaimuhiiglaste kohad ja vastikud tüütud kohad. (Mutt 2005: 18.) See on nimekiri kõrtsidest, „mis on inimsoole möödapääsmatud” (Mutt 2005: 20), mis on tõenäoliselt irooniliselt mõeldud. Kuid Veebianile, kelle jaoks „elu parim osa on seltskond ja kõrtsid” (Mutt 2005: 15), võib nimekiri tõesti möödapääsmatu tunduda. Aga mitte ainult temale, see möödapääsmatus võib tähendada ka seda, et sellised kohad on omased kultuuridele üldiselt, mitte ainult Eestile.

Esiteks on laiatarbekoht „Tall”, mida ehitamisjärgselt kajastati välismaal kui uue pubinduse näidist, see oli olnud linna kõige suurem õllekas, kuigi jäi teiste riikide omale tohutult alla. Vanasti oli see restorani ja söökla vahepealne koht. Seal ei müüdnud viina, ainult likööri, nalivkasid, kuivi- ja portveine. Nõukogude süsteemis eristas restorane kohviksööklast see, et restoranidest sai ka suuremate katastroofide ajal viina osta. (Mutt 2005: 20–22.) Nõukogude ajale on omane see, et kõike polnud alati saada. Romaanis „Kooparahvas läheb ajalukku” arutleb Juhan jookide üle: „Aastakümneid muud ei joodudki kui viina mahlaga, v.a brändit (siis kui raha rohkem oli), õlut (kui seda saada oli), erandkorras viskit (kui keegi välismaalt külla tuli), nõukogude vahuveini (aastavahetuseti, kui seda anti leibkonna peale üks pudel) ja kõike muud, mida oli võimalik hankida. Tollal ei pirtsustatud, kunagi ammu oli

joodud ka kuiva veini.” (Mutt 2012: 213.) Joomiskohti eristab teistest institutsioonidest alkoholi pakkumine (SIRC 1998: 29) ja nõukogude ajal eristab joomiskohti omakorda alkohol, mida seal pakutakse. Uuemal ajal on igal pool kõike saada, mistõttu jääb joomiskohti eristama vaid sisemine kord.

Teiseks on olemas „snoobide kohad”. Nendeks on hotellibaarid, milles käimist peeti nõukogude ajal heaks tooniks. Seal sai vestelda kõrgetel ja ülevatel teemadel, mis Muti vaimuinimestele on oluline. Peenemates kohtades nagu need hotellibaarid pakuti nõukogude ajal haruldasemaid õllesorte (Mutt 2005: 28). Illimari kirjadest selgub, et pärast taasisesiseisvumist saab juba külapoestki kolme sorti õlut, millel ei ole olude muutuse tõttu enam joojaid (Mutt 2012: 322). Uue võimu ajal tekib aga pubisid väga palju ning hotellibaaride võlu ja ainukordsus kaovad (Mutt 2005: 28). Tänapäeval saab igasugustest joomiskohtadest palju erinevat sorti õlut ja muid jooke ning hotellibaarides ei käida enam teistsuguseid õllesid maitsmas ja ülevaid vestluseid otsimas, sest seda saab mujalgi. Alkoholil ei ole eriline ja eristav tähendus, seda on küllalt kõikjal.

Nõukogude ajal oli õlle tarbimiseks ainult kahesugused kohad: ühelt poolt kõikvõimalikud klaasist ja puidust putkad ja paviljonid, mida kutsuti „pätikateks” või „aukudeks”, teiselt poolt peenemad õllerestoranid, kust sai alati õlut. Neid nimetati õllekateks, tänapäeval nimetatakse neid meestekateks, sest seal ei käi eriti naisi, kuigi seal käivad igasugused inimesed professoritest asotsiaalideni. Veebianile meeldib meestekates käia, sest seal näeb kõike seltskonnas toimuvat, mis on Muti peategelastele omane tunnus. (Mutt 2005: 36–43.) Kuigi tänapäeval meestekad püsivad, siis nende ainukordsus ei seisne õlle kättesaadavuses. Seal käib endiselt igasuguseid inimesi, mis Muti tegelastele meeldib, kuigi nad eelistavad enamasti juua koos endasugustega, keda leidub ka meestekates.

Veel on olemas „lahtiläinud kinniseid kohti”, mis olid nõukogude ajal olnud mõne ametkonna kinnine söökla või puhvet, aga uuemal ajal lastakse sellesse ka linnarahvast. Need kohad läksid lahti, kuna oma firmast pärit klientidega on raske kohta ülal pidada: nad on vaesed ja tellivad vähe. Ei osteta viina, veini ega šampust ja vanemaks saanud töötajad ei pidutse enam. Ainsa kinnise kohana säilib Toompea söökla, sest seal tegeletakse riiklike saladustega. (Mutt 2005: 89–91.) Sellised kohad näitavad selgesti taasisesiseisvumise tõttu toimunud muutuseid. Võib oletada, et peale ametkonna söökla või puhveti klientuuri on vaesunud ka see ametkond ise. Töötajad on vanemaks jäänud ja ei „mõlla”. Aga inimesed ei käi baarides enam ka konkurentsi tõttu, joomiskohti on väga palju juurde tekkinud. Nii oli „tüüpilisel vastikul kohal” kunagi olnud ka suveaed, mis publiku puudusel uuemal ajal suletuna seisab ja baarmen Kalle istub vahel inimeste puudusel ise saali, kuna tühi kõrts peletavat rahva eemale. (Mutt 2005: 107–108.)

Kuigi kõrtsid on võimuvahetuse järgselt muutunud, siis on neid endiselt võimalik süsteemi korrastada, nagu Paul Manningi kohaselt jookidega teha saab (Manning 2012: 5). Jookidega samamoodi korrastavad joomiskohad omakorda inimesi süsteemidesse, olenevalt kohast, kus käiakse. Muti peategelastele meeldib küll käia igasugustes kohtades, et inimesi jälgida, aga kõige rohkem iseloomustab neid ikkagi käimine kohtades, mille prototüübiks on KuKu Klubi. Nad on kultuuri- ja vaimuinimesed, kellele alkohol ja kõrtsiskäimine on ka uuemal ajal olulised, kuna need sümboliseerivad seltskondlikkust, mida Muti tegelastele omaselt iseloomustavad enamasti vaimsed arutlused.

„Vaimuhiiglaste haua koha” prototüübiks on KuKu Klubi: see on kõrts, kus vanasti käis kunstirahvas (Mutt 2005: 75). Sellest kõrtsist kirjutab Mutt mitmes oma teoses, kuna see on tema tegelaste elus erilise tähenduse saanud. Järgnevalt vaatlengi, kuidas neid joomiskohti kujutatud on.

3.2 Muutused kõrtsides, mille prototüübiks on KuKu Klubi

ETV saates „Tähelaev” ütleb Mihkel Mutt, et maailma kultuuris on loovisikutel alati olnud salongid, ringid ja klubid, kus käiakse omasuguste seas. Nõukogude ajal oli kõrtse vähe ja eesti haritlaskond väike, seepärast käisid nad ühes kohas koos. (Tähelaev 10.02.2013.) Selleks kohaks oli KuKu Klubi Tallinnas, mida Mihkel Mutt on kujutanud mitmes teoses, hilisemates neist kujutab ta klubi muutumist ajas. Varem käivad Muti tegelased seal töö kõrvalt, see on neile lõõgastuseks ja sõpradega kohtumiseks. Hiljem käiakse seal samuti töö kõrvalt, kuid palju vähem. Fabian romaanist „Progressiivsed hiired” joob tööga seoses enamasti mujal, aga Juhan romaanist „Kooparahvas läheb ajalukku” käib uuemal ajal seltskonnaajakirjaniku töö tõttu klubis vaid paar korda aastas, siis kui seal mõni üritus toimub (Mutt 2012: 446).

2001. aastal ilmunud romaanis „Progressiivsed hiired” ütleb Ruta, et klubi (mille prototüübiks on KuKu Klubi) on allakäiv koht, kus ta üldiselt ei käi, kuid vahel toimub seal siiski midagi (Mutt 2001: 24). Fabiangi kurdab, et klubis on väga vaikne: nooremad kulutavad raha mujal, sest „klubis haiseb endise aja järele. Need traditsioonid, see slepp, see kõmutomp lihtsalt peavad tekitama nooremates negatiivset hoiakut.” Fabian nendib, et kunagi koondusid sinna nii kunstielu kui ka poliitilised jõujooned. Aga sellest ajast on möödunud veerand sajandit, kui Fabian esimest korda klubisse astus. Need inimesed, kes seal tookord käisid, on jäänud vanaks. Tervis pole aga ainus probleem, paljudel pole lihtsalt raha. Praegusel ajal käivad klubis need, kes istuksid seal ka siis, kui see oleks üks paik tuhandest. (Mutt 2001: 95–97.) Aga enamikule ongi klubi üks paik tuhandest, ainult vanad olijad meenutavad seda kui ülimat paika. Vahel läheb sinna mõni „vana”, kes on saanud preemia, mille kõlava nimega kaasneb

vaevalt ühe kuu palk. (Mutt 2001: 97). Sellega ironiseerib Mutt uuema aja kultuuripoliitika üle, mis ei võimalda kunstnikel ära elada nii, nagu nõukogude ajal kui süsteem teistmoodi töötas. Samas aga Fabian mõtleb, et mida noorematel „vanade” elust õppida oleks ja miks nad peaksidki klubis käima. „Mida nad vahivad vanu vettinud kujusid, kes kükitavad oma hiilguse varemeil, kelle iga teine lause algab sõnadega „kas mäletad...” ja kelle jutu peamine sisu on meenutused.” (Mutt 2001: 99.)

Kontrasti klubile kujutab Fabiani käik noorte kunstiinimeste lemmikkohta, mille nime ei mainita. Ta uurib inimesi ja joob õlut, nagu Muti tegelastele omane. Purjus inimesi on vähem kui vanasti klubis, aga Fabianile tundub, et seltskond pole lootusetu. Ent kui kell läheneb seitsmele, siis hakkavad inimesed järjest lahkuma. Kõnekatkete järgi mobiiltelefonidest järeltab Fabian, et kõik lähevad ära töö pärast, kedagi ei oota pere või lapsed. Vanasti läksid kella peale ainult näitlejad, kes jõid nii-öelda graafiku järgi, teised jõid improvisatsiooniliselt. (Mutt 2001: 100–101.) Ühiskonna muutuste tõttu erinevad ka kultuuriinimeste joomiskombed, näitlejate asemel joob nüüd enamik „graafiku järgi”. Omamoodi ka Fabian ise, kuigi vastupidiselt, sest tema päevakord näeb kultuuriajakirjaniku töökohustuste tõttu ette liikumist sündmustel, kus pakutakse alkoholi.

Romaan „Kooparahvas läheb ajalukku” keskendub klubile spetsiifilisemalt, kujutades nii varasemat kui ka uuemat aega lähemalt. Juhan kirjeldab „Koobast” kui kesklinnas asuvat poolkinnist kohvikut või restorani, mida külastavad igasugused loovisikud. Selline kirjeldus haakub Eestile omase joomiskoha kirjeldusega: need on suletud ja isoleeritud. Eriti isoleeritud on „Koobas” seetõttu, et sinna pääseb ainult kaardiga, mida kontrollitakse rangelt. „Koobas” asub keldris ja kuigi sinna on raske pääseda, siis seda enam saab seal nautida vabadust. Nõukogude kord sinna eriti ei ulatu, seal elatakse selle peale mõtlemata, võidakse olla loomulikum. Tekib vastandus „üleval” ja „all”. „Üleval” pole eriti võimalusi midagi korda saata, mistõttu on barjäärid kunstirahva vahel üsna madalad. Aga kui võim „ülal” muutub, siis võib selguda, et ollakse erinevad inimesed, aga endist ühtset „Koobast” enam ei ole. (Mutt 2012: 73–76.) „Üleval” toimuv ulatub ka „Koopasse”, ja seepärast ei käi seal lõpuks enam ainult boheemlased, vaid ka „tõsised inimesed” (Mutt 2012: 230), mistõttu saabki sellest lõpuks paik, kus istuvad endisi aegu mäletavad kultuuriinimesed ja sellised tegelased, kes istuksid seal ka juhul, kui klubi oleks üks tuhandest. Nende jaoks see ongi üks tuhandest, aga Muti põhiliste tegelaste jaoks on sellel olnud eriline tähendus.

Taasiseseisvunud Eestis ehitatakse „Koopale” juurde maapealne „Tänavakoobas”. Seal on palju valgust ja selle ehitus justkui sümboliseeriks taasiseseisvunud Eestis toimunud muutust kultuuriinimeste eludes. Enam ei käida keldris „ülemise” vastu koos protestimas. Nüüd saab ka päevavalguses istuda, kuigi sinna minnakse pigem sööma.

Kokkuvõtteks võib öelda, et joomiskohtadel oli ja on endiselt Muti tegelaste eludes oluline roll. Joomise koht ja aeg saavad tekstis tähenduse: on olnud nõukogude aeg, mil ühes kindlas kõrtsis, mille prototüübiks on KuKu Klubi, käimine on vaimuinimesi ühendanud. Hilisemate teoste tegelased mõtlevad sellele ajale, joomiskohale ja nendele inimestele, kes on ajastut kujutanud. Alkohol saab ajastut kajastava tähenduse.

Kokkuvõte

Ashley Yarbrough Oliphant mainib oma doktoritöös „Hemingway segatud joogid: Uurimus alkoholi mitmekesisest esitamisest autori kaanonis”, et alkoholiteema uurimise järgi kirjaniku kaanonis võib näha ka kultuurile üldiselt omast. Nii on antud bakalaureuserööstki kohati ilmnenuid üht-teist eesti kultuuri kohta.

Mihkel Mutt juhib ühes intervjuus tähelepanu sellele, et tema loomingut ei ole käsitletud (Helme 2012). Tegelikult on: varasemates diplomitöodes on uuritud inimesekujutust Muti loomingus ja kirjaniku 1980. aastate teoseid kriitikas. Hiljem pole aga tõepoolest Muti loomingut lähemalt analüüsitud, ilmunud teoseid on vaid kriitikas käsitletud. Selles bakalaureusetöös olen vaadelnud Mihkel Muti loomingus kujutatud alkoholiteemat. Alkoholist kirjutamine on tema tekstides teadlik võte: joomiskommete kaudu eristuvad inimtüübid, joomiskohad iseloomustavad neis käivaid tegelasi ja ühiskonda, kus nad elavad.

Mutt on end ise nimetanud „aja kirjanikuks” (Helme 2012), mis tähendab, et ta kajastab oma kaasaega. Muti eripäraks on see, et ta kujutab Eesti ühiskonda vaimuharitlaste elude kaudu, milles on suur roll alkoholitarbimisel. Ta ei kujuta neid kui alkohoolikuid negatiivses mõttes. Joomine on igas kultuuris seltskondlik tegevus (SIRC 1998: 8) ja nii ühendab see ka Muti tegelasi. Põhiliselt kujutab ta vaimseid meesintelligente, kuid esineb ka teistesse inimgruppidesse kuuluvaid tegelasi. Enamasti järgivad Muti peategelased põhimõtet: tähistamine nõuab alkoholi, aga iga jook ei nõua tähistamist.

Igas riigis on alkoholitarbimise kirjutamata reeglid, milles on kultuuridevahelisi sarnasusi: üksinda joomise keeld, sotsiaalsuse nõue, tarbimise ja käitumise sotsiaalne kontroll, naiste ja alaealiste joomise piirangud. (SIRC 1998: 7.) Need iseloomustavad Mihkel Muti tegelaste joomisega seotud harjumusi, millega seoses ka eesti kultuuriruumile omast. Seaduses ei ole kirjas, et üksinda juua ei tohi, aga ka Mutt suhtub oma loomingus sellesse irooniliselt.

Alkoholi väärtuseks peetakse enim võimalust selle abil lõõgastuda ja seltskondlik olla, alkoholitarbimine vastandub tööle. Kaheksakümnendatel joovad Muti tegelased töö kõrvalt, nullindatel ka töökohustuste tõttu, nagu Fabian ja Ruta romaanis „Progressiivsed hiired”. Joomine on Muti loomingus seltskondlik tegevus, mida tõestab romaanis „Kõrtsikammija” üksinda joovasse Elvesse ehk Põrr-Põrri irooniaga suhtumine. Samas näitab see ka meeste vaatepunkti, sest kõrtsis tukastavatesse meestesse vastikusega ei suhtuta.

Alkoholi kirjelduste kaudu väljendab Mutt erinevatele inimtüüpidele omaseid joomiskombeid. Põhiliselt kujutab ta kultuuri- ja vaimuinimesi, kelle elustiili kuulub alkoholitarbimine, aga nad ei joo niisama. Muti tegelased otsivad seltskonda, nad lähevad tihti

üksinda baari, et tuttavaid leida. Lisaks meeldivad neile kõrtsid, sest seal käib igasuguseid inimesi, keda on huvitav jälgida. Alati ei peagi neil olema kaaslane, nad võivad kõrtsis ka üksinda õlleklaasi taga mõtiskleda.

Kultuuri- ja vaimuinimeste erinevused „massi või tavakodanike” omadest ilmnevad muuhulgas ka joomiskommete kaudu. Mõlema grupi harjumustes on ka ühiseid tunnuseid: joomine on neile seltskondlik tegevus. Muti kultuuri- ja vaimuinimesed joovad alkoholi, et mõelda tähtsaid mõtteid või arutada neid sõpradega. Nende vaatepunktist on „tavakodanike” joomine labane, kuna räägitakse vaimuinimeste jaoks mõttetutel teemadel, aga nad saavad ka kokku madalatel põhjustel. Erlend leiab romaanis „Keerukuju”, et Reeda abielupaaridest koosnev sõpruskond koguneb füüsiliste ihade maandamiseks, mis Erlendi vaimsete väärtuste järgi on alaväärne põhjus. Erlendi kõik kontaktid leiavad aset väljaspool kodu ja mees jätab ka Reeda oma joomisrituaalidest välja, eraldades nii joomist Reedast ja kodusest alas kui ebameeldivast. Kodune väikekodanlik keskkond ei sobi tema vaimu arendamist ihkava loomusega. Joomiskombed eristavad sugusid ja inimtüüpe: Erlendil ei pea iga joogi jaoks sündmust olema, Reedal aga peab.

Meeste ja naiste vahelised suhted on Muti loomingus sagedasti esinev teema. Erlendi ja Reeda näitel erinevad kahe soo ja erinevate inimtüüpide vaated elule kategooriliselt. Muti loomingus joovad „tavakodanikest” naised üldiselt vähem kui mehed ja see ühtib kultuuridevahelisest uurimisest välja tulnuga, et naised kas ei joo üldse või ei joo nii palju kui mehed (SIRC 1998: 20). Mutt küll ei lihtsusta meeste ja naiste vastandust, aga kuna Muti teostes vaadatakse kõike mehe silme läbi, siis on naisekujutus mõjutatud mehelikust vaatepunktist. Lisaks sellele hinnatakse teisi tegelasi kultuuri- ja vaimuinimese väärtuste kohaselt. Malkale „Keerukujust” ja Rutale „Progressiivsetest hiirtest” kuulub meestegelaste sümpaatia, kuna nad on sisemiselt vabad ja liiguvad vaimuinimeste seltskondades. Lutrini ja Malka suhte, kus Lutrini ei eralda joomist kodusest alast, sest Malka ei ole selline naine nagu Reet, ning Fabiani ja Ruta mitteromantilise suhte näitel on näha joomiskommete sarnasuse olulisus inimtüüpide läbikäimisel.

Alkoholiteema avaldub Muti loomingus ka joomise koha ja aja kaudu, millel on tegelaste joomiskommetes oluline roll. Nende joomiskommetes on üldiselt suur osa kõrtside küllastamisel. Mutt on oma „Mälestuste” 5. osas kirjutanud, et kujutab kõrtsielu kaudu ajastu üht külge. Muti loomingus on alates üheksakümnendatest olulised ühiskonnamuutused, kuna ta kajastab alati kaasaega ja Eestis toimus toona võimuvahetus, mis tõi kaasa muudatused kultuuriinimeste eludes, aga ka joomiskohtades. Turumajanduse tulekuga tekib kõrtse juurde. Alkoholi tähendus teiseneb, sest kui nõukogude ajal eristas joomiskohti muuhulgas see, et mõnest kohast sai igal ajal õlut ja teisest mitte, siis uuel ajal saab ka külapoest kolme sorti õlut

(Mutt 2012: 322). Kuigi Muti loomingule on omasem linnaelu kujutamine, siis kajastab ta ka Eesti ühiskonnas toimunud muutuseid üldiselt, mida ilmestab väikekoha poe sulgemine ja publi tekkimine, kus käivad ainult turistid. Külamehed kolivad bussipeatusesse, mis võib sümboliseerida nende vaesumist, aga samas kokkuhoidu ja kommete muutumatust.

Kultuuridevahelisest uurimusest selgub, et joomistavadega võivad inimesed luua endale sobivaid ideaalseid maailmu (SIRC 1998: 27). Romaanist „Kooparahvas läheb ajalukku” ilmneb ehk enim, kuidas kultuuri- ja vaimuinimesed loovad endale ideaalse maailma: nõukogude võimu vastu protesteerides klubis „Koobas” ehk „üleval” asuva võimu suhtes „all”. Neid tegelasi ühendavad elukombed ja mõtted, mis taasiseseisvumise järel võivad osutuda siiski erinevaks, aga siis ei ole enam „Koobast”, kuhu ühiselt varjuda. Ühist meeoleolu ühiskonnakorralduse vastu ei teki, turumajandusega kaasneb hoopis konkurents, mille tulemusel mõned saavad rikkaks, aga teised joovad end surnuks. Konkureerima hakkavad ka joomiskohad, mille tõttu toimub neis muutusi.

Lõpetuseks võibki öelda, et alkoholiteema on Mihkel Muti loomingus tähenduslik, autor ei kirjuta sellest niisama muuhulgas. Mutt kirjutab küll teemast, mida ta kõige paremini isiklikult tunneb, kultuuri- ja vaimuinimestest, aga alkoholi kujutamise uurimisel ei ole mõttekas lähtuda ainult kirjaniku eluloost, sest ilukirjanduses on kõik tõlgendatav. Esiteks on alkoholil Muti tekstides inimtüüpe eristav tähendus: joomiskombed iseloomustavad tegelasi ja panevad nad omavahel sarnanema või erinema. Teiseks on alkoholiteema puhul Muti teostes oluliseks joomise koht ja aeg. Mutt on kaasaega kajastav kirjanik ning tema ilukirjanikuna tegutsemise aastail on Eesti ühiskonnas toimunud võimuvahetus. Nõukogudeaegne kultuuriinimeste ühtsus on Muti peategelastele eriti tähtis, nagu ka seda sümboliseeriv kõrts, mille prototüübiks on KuKu Klubi. Mutt kujutab selle muutumist ajas, mille kaudu kajastab ta Eesti ühiskonna teisenemist. Alkoholiteema saab ka ajastut peegeldava tähenduse.

Allikad

- Erik, Hilju 1990. Mihkel Muti teosed kriitikas. Diplomitöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Helakorpi, Satu, Pärna, Kersti, Rahu, Kaja, Tekkel, Mare 2010. Alcohol consumption in Estonia and Finland: Finbalt survey 1994-2006. – BMC Public Health nr 10. Saadaval: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2891649/>, 2013, 19. mai.
- Helme, Peeter 2007. Uuemad suunad Eesti kirjanduses 2005–2007. – Sirp nr 31. Saadaval: http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=2141:uuemad-suunad-eesti-kirjanduses-2005-2007&catid=7:kirjandus&Itemid=9&issue=3171, 2013, 19. mai.
- Helme, Peeter 2012. Mihkel Muti mälestused meeldivast põrgust. – Eesti Ekspress. Areen. 10.02. Saadaval: <http://www.ekspress.ee/news/areen/uudised/mihkel-muti-malestused-meeldivast-porgust.d?id=63893087>, 2013, 19. mai.
- Kask, Rita 1989. Inimesekujutus Mihkel Muti loomingus. Diplomitöö. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Kressa, Kaarel 2007. Mihkel Mutt püüab kirjutada nii, et rumal mõistaks ja tark huvituks. – Päevaleht 8.12. Saadaval: <http://www.epl.ee/news/kultuur/mihkel-mutt-puuab-kirjutada-nii-et-rumal-moistaks-ja-tark-huvituks.d?id=51111649>, 2013, 19. mai.
- Kulli, Jaanus 2009. Mihkel Mutt: "Arvan, et Toompeal istudes oleks ma kas lolliks läinud või ennast surnuks joonud." – Õhtuleht 14.03. Saadaval: <http://www.ohtuleht.ee/320135>, 2013, 19. mai.
- Mandelbaum, David G. 1965. Alcohol and Culture. – UC Berkeley Previously Published Works, lk 281–293. Saadaval: <http://escholarship.org/uc/item/66m323jv>, 2013, 19. mai.
- Manning, Paul 2012. Semiotics of Drink and Drinking. London; New York: Continuum.
- Martson, Ilona 2001. Mihkel Mutt kirjutas romaani ajakirjanike elust. – Eesti Päevaleht 31.08. Saadaval: <http://www.epl.ee/news/kultuur/mihkel-mutt-kirjutas-romaani-ajakirjanike-elust.d?id=50808175>, 2013, 19. mai.
- Mutt, Mihkel 1980. Fabiani õpilane. Tallinn: Eesti Raamat.
- Mutt, Mihkel 1982. Hiired tuules. Tallinn: Eesti Raamat.
- Mutt, Mihkel 1985. Keerukuju. Tallinn: Eesti Raamat.
- Mutt, Mihkel 1986. Kallid generatsioonid. Tallinn: Perioodika.
- Mutt, Mihkel 1994. Rahvusvaheline mees. Tallinn: ETF.
- Mutt, Mihkel 2001. Progressivsed hiired. Tallinn: Muti Raamat.
- Mutt, Mihkel 2005. Kõrtsikammija. Tallinn: Muti Raamat.

- Mutt, Mihkel 2007. Siseemigrant. Novellid Rui taevalike kommentaaridega. Tallinn: Fabian.
- Mutt, Mihkel 2011. Mälestused V. Päikesepoolel. Tallinn: Fabian.
- Mutt, Mihkel 2012. Kooparahvas läheb ajalukku. Tallinn: Fabian.
- Oliphant, Ashley Yarbrough 2007. Hemingway's Mixed Drinks: An Examination of the Varied Representation of Alcohol Across the Author's Canon. Ph.D. Saadaval: <http://books.google.ee/books?id=1B8tM5TSMxcC&printsec=frontcover&dq=hemingway%27s+mixed+drinks&hl=en&sa=X&ei=Z3kbUbKmPOaW0QX9uIDoBQ&ved=0CCoQ6AEwAA>, 2013, 19. mai.
- Palo, Ene, Pärna, Kersti, Rahu, Kaja, Rahu, Mati 2009. Contrasts in Alcohol-Related Mortality in Estonia: Education and Ethnicity. – Alcohol and Alcoholism nr 44. Saadaval: <http://alcalc.oxfordjournals.org/content/44/5/517.short>, 2013, 19. mai.
- Rooste, Jürgen 2005. Katse kirjeldada Kalevipoja kübarat. – Sirp nr 47. Saadaval: http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=6041:katse-kirjeldada-kalevipoja-k-barat&catid=7:kirjandus&Itemid=9&issue=3094, 2013, 19. mai.
- Sild, Ivar 2003. Peeter Sauter jättis ajutiselt joomise maha. – Õhtuleht 9.05. Saadaval: <http://www.oh tuleht.ee/139850>, 2013, 19. mai.
- SIRC 1998 = The Social Issues Research Centre 1998. Social and Cultural Aspects of Drinking. Saadaval: http://www.sirc.org/publik/social_drinking.pdf, 2013, 19. mai.
- Tähelaev. Eesti Televisioon, 10.02. Saadaval: <http://etv.err.ee/arhiiv.php?id=135983>, 2013, 19. mai.
- Valme, Valner 2013. Peeter Sauteri aeg, rahu ja sõna. – Postimees 10.02. Saadaval: <http://www.postimees.ee/1132160/peeter-sauteri-aeg-rahu-ja-sona/>, 2013, 19. mai.

Summary

The purpose of this bachelor's thesis „The Meaning of Alcohol in Mihkel Mutt's Fiction” is to show that the Estonian writer Mihkel Mutt meaningfully uses alcohol in his works. Usually researchers find links between the author's alcohol consumption and the alcohol consumption of his/her characters, but the purpose of this BA thesis is not to study Mihkel Mutt's fiction based on his life, although his life does reflect in his fiction. Mutt is not known as an alcoholic, he is an ironic and intellectual author.

Alcohol consumption is a cultural act and, in order to show its different features, I have used cross-cultural studies of the Social Issues Research Centre „Social and Cultural Aspects of Drinking”. In every culture, drinking is a social act and in almost every culture there exist restrictions for female drinking. Both of these are featured in Mihkel Mutt's fiction.

Firstly, in Mihkel Mutt's fiction, alcohol differentiates human types through their drinking habits that characterize them and may separate them from one another. Main characters are intellectual men to whom drinking is a part of a lifestyle. They drink in order to socialise and they socialise for the sake of having meaningful conversations. Opposite to that, there are characters in Mutt's fiction that are „common people”. These characters also drink for socialising, but their reasons for drinking are trivial in the eyes of Mutt's main character. Reet, a woman from Mutt's novel "Keerukuju" is categorised as a part of the "common people" due to her shallow values. Her and her husband Erlend's drinking habits are very different from each other and because of this, they are classified into different human types. But Mutt doesn't describe women solely as "common people". There exist women in his fiction who are liked by intellectual men. Different drinking habits can also distinguish abstainers from drinkers because of the difference in their lifestyles.

Secondly, drinking places have great meaning in Mutt's fiction. During the Soviet times, the intellectuals: artist, writers etc... gathered to one specific bar, whose prototype has been KuKu Klubi, where they were able to speak and act freely without thinking about the totalitarian regime. But after Estonia gained independence, there were huge changes in the society and in the lives of the people living a bohemian lifestyle. Mutt illustrates these changes in his fiction. People, who had been protesting against the Soviet regime no longer had anything to protest against. Socialism was replaced by the free market economy and this brought along rivalry among artists and drinking places. These characters do not go to the analogues of KuKu Klubi as often and are not as united in their spirit.

This all shows how alcohol has meaning in Mihkel Mutt's fiction.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Lydia Raadik
(sünnikuupäev: 16.09.1988)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Alkoholi tähendus Mihkel Muti loomingus”, mille juhendaja on Johanna Ross

1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

1. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

2. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 24.05.2013